

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Sandra Laurencová

Ženy, sport a emancipace (1900-1938)

Women, sport and emancipation (1900-1938)

Praha, 2011

prof. PhDr. Jiří Štaif CSc.

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi za pomoc při vypracování bakalářské práce a při výběru vhodné literatury. Dále děkuji oddělení Tyršova muzea tělesné výchovy a sportu Národního muzea v Praze a jejich pracovníkům za projevenou ochotu při poskytování fondů, své kamarádce Markétě Cellerové za korekturu finálního textu a svému nejbližšímu okolí za trpělivost a podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. 7. 2011

podpis:

Abstrakt

Tato práce pojednává o dějinách sportu a tělesné výchovy žen v českých zemích. Poukázáno je tak na první kroky ženy do veřejného života, které byly směřování i ke sportu, který byl v 19. století rozšiřující se módou a diskutovaným tématem.

Nejprve jsem v práci uvedla nejzákladnější prvky veřejného života žen v českých zemích. Je celkem jasné, že postavení žen v 19. století bylo jiné než je nyní a ženy nezačaly a ani nemohly začít sportovat jen tak znenadání. První kroky žen vedly k filantropii, kde se žena začala sbližovat s veřejnou činností. Následně jsem uvedla jistou zakladatelskou činnost žen pod vedením vzdělaných a ne tak konzervativních mužů, kteří podporovali ženy. Zde lze zohlednit i počátky Sokola jako takového, kde započaly první krůčky žen v tělovýchově. Na přelomu století se situace polehoučku měnila v liberálnější a společnost se začala s faktem sportu dívek ztotožňovat. Za cíl práce jsem si vytkla vysokoškolský sport, kde hráli samozřejmě ve 20. století roli i ženy a krasobruslení, kde jsem našla dobré archivní prameny k manželům Veselím, kteří se proslavili jako krasobruslařský pár ve 20. letech 20. století.

Klíčová slova

Emancipace, tělovýchova, sport, vysokoškolský sport, krasobruslení.

Abstract

The thesis dealt with the history of the Czech female sport. It also pointed out that the first steps women made into the public life were connected with sport which started to be in vogue in the 19th century. Firstly, I presented the primary features of public life of women living in the Czech lands. It was obvious that there was a difference between social status of women in 19th century and in the present world and female sport needed to develop. The first steps led to philanthropy, where women were introduced to the public activities. Consecutively, I was concerned with founding activities under the supervision of educated and less conservative men who supported women emancipation. There could be included also beginnings of Sokol where the first steps of women towards the physical education. On the turn of the century the society was slightly changing into more liberal and started to identify with the fact of girls engaged in sports. The main focus of the thesis was the Czech university sport which was formed by women in the 20th century as well. I found rich archival sources for female figure skating, especially for Mr. and Mrs. Veselí who became a famous figure skating pair in the 20s of 20th century.

Keywords

Emancipation, physical education, sport, figureskating, university sport.

Obsah

Úvod.....	6
1. Poměry žen v první polovině 19. století	7
2. První ženské zviditelnění v 19. století především v českých zemích.....	10
2.1 První ženský ústav pro vzdělání - Budeč	13
2.1.1 Dozvuky Amerlingovy éry – 40. a 50. léta 19. století.....	15
2.1.2 Vojtěch Náprstek a Americký klub dam.....	17
3. Vznik tělocvičného spolku Sokol.....	19
3.1 Kleměna Hanušová	20
3.1.1 Tělovýchovný spolek paní a dívek pražských a veřejná činnost	21
4. Tělovýchova a škola na přelomu 19. a 20. století.....	27
4.1 Tělovýchova na dívčích školách.....	27
5. Počátky sportování žen v Evropě a v Čechách	30
5.1 České ženy na olympijských hrách (1900-1936).....	31
6. Ženy a sport na českých vysokých školách	33
6.1 Vysokoškolský sport před 1. světovou válkou do roku 1918	33
6.1.2 Vysokoškolský sport od vzniku Československa do roku 1938.....	36
6.1.3 Počátky Junáka.....	38
7. Počátky bruslení v českých zemích (1889-1920).....	39
7.1 První významný krasobruslařský pár-manželé Veselí.....	40
Závěr.....	45
Seznam pramenů a literatury.....	47
Přílohy.....	49

Úvod

Téma mé práce, které jsem si vybrala ke zpracování, je českou historiografií z části opomíjeno. Domnívám se, že je to však zcela špatně, sport je naší nedílnou součástí života od nepaměti, tudíž by se mělo v historickém podchycení sportu pokračovat a nemělo by úsilí ustávat. Nejen že sport sloužil jako jedna z možností jak se fyzicky zdokonalit, ale postupem času se stal i jedním z možných prvků emancipace žen v celé Evropě i v českých zemích. V době národního sjednocení a uvědomění hrál sport nedílnou roli a je součástí dnešní kultury a má také svou historii, která by neměla být opomíjena.

Než-li se dopracuji k tématu ženského sportu, je třeba se zaměřit alespoň na období 19. století, které je jistě velmi významné v procesu emancipace žen. Proto jsem si zvolila pro proseminární práci toto téma, aby nezasvěcená osoba, která bude číst mou práci, měla pojem o tom, co předcházelo ženskému sportu na počátku 20. století.

Ráda bych v této práci uvedla, jaká byla situace ženy, jak na ni pohlížela společnost, její stav v rodině, kde se nacházelo její místo a kde byl zlomový bod vývoje v emancipaci směrem ke sportu. Základní mezník v pohledu na ženy snad podalo vlastenectví, které lze zařadit do období 19. století, kdy bylo na ženu názíráno jako na osobu starající se o budoucího národního buditele. Začalo se více prosazovat vzdělávání ženy. Žena samotná si započala uvědomovat svou podřízenost a možnost se intelektuálně povznést.

Po mnoho inovací v tzv. dlouhém 19. století tzv. století páry, spojované s průmyslovou revolucí, se začala od poslední třetiny 19. století rozrůstat myšlenka volného času. Vrchol nabývala ve 20. století, kde mimo chmurných válek je znám také termín, kdy jsou 20. léta označována jako „zlatá“. Nejen muži, ale i ženy nemuseli již dít ve své domácnosti, společnost byla uvolněnější a muži si začali uvědomovat, že žena je již do veřejné sféry začleněna a že dokonce je schopna dobře nahradit muže během války.

Velmi mě lákalo zpracování tohoto tématu, snad proto, že mám ráda sport sám o sobě a chtěla jsem se dozvědět něco o začátcích v moderní době a především začátcích úspěšných dam minulého a předminulého století.

1. Poměry žen v první polovině 19. století

Emancipační úsilí českých žen je v mnoha případech podobné snahám žen z ostatních evropských zemí. Každé hnutí však mělo své specifické rysy a odlišovalo se podle podmínek národa. Stejně tak i ženské emancipační úsilí se odráželo od stávající politické a společenské situace v českých zemích. Snaha o změny, o které ženy usilovaly, měly své zdroje v osvícenství, v původním křesťanství a také ve Velké francouzské revoluci. Ženy si postupem času uvědomily své potřeby a zájmy a začaly se snažit o prostředky k jejich dosažení.

České ženy měly velikou výhodu, možná i štěstí v tom, že od počátku nacházely značnou oporu pro své úsilí u řady vzdělaných mužů. Ti si od počátku 19. století uvědomovali souvislost mezi nižší úrovní českého národa ve srovnání s Austroněmci a nerovnoprávným postavením českého národa v habsburské říši, a tím nerovnoprávnými možnostmi pro jeho pozitivní rozvoj. Rodina a její úroveň byla v tomto kontextu velmi důležitá, a ta byla závislá na úrovni matek.¹

Atypické na ženském hnutí bylo, že neměl protimužský charakter. Po celé 19. století se totiž rozvíjela mezi českými ženami a osvícenskými muži jistá spolupráce ve vývoji kupředu českého národa jako celku. Byl přijat pozitivní názor, že národ se nemůže rozvíjet bez možnosti mít větší práva a možnosti na vzdělání s demokratickými prvky společnosti.

Nejobdivuhodnějším příkladem je přednáška Bernada Bolzana roku 1810 „O povolání a důstojenství ženského pohlaví“. Ohlasy na ni se objevují ještě o několik desítek let později. Vzhledem k poměrně nízké soudobé sociální a kulturní úrovni většiny společnosti nebylo jistě náhodné, že Bolzano ve své přednášce zdůraznil rovnocennost žen, jak z hlediska jejich duševních schopností, tak z hlediska hodnoty práce, kterou přispívají k úrovni rodiny i společenského blaha. Především z tohoto důvodu měly mít ženy, zvláště matky, právo na obecnou úctu. Bolzano podotýkal, že úcta k matce je morální povinností dětí i mužů.

Na počátku 19. století radil Bernard Balzano v Praze mladým mužům, toužícím po vzdělání, aby vyhledávali společnost starších, duchaplných žen.²

¹ Marie L. Neudorfllová- České ženy v 19. století, úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999, s.10.

² Pavla Horská- Naše prababičky feministky, Praha 1999, s 91.

Ve studii Aleny Šimůnkové reflektuje i měšťanskou společnost v rozmezí 30. až 70. let 19. století, je zde posouzena sňatková „politika“, vliv práva a náboženství na společnost, jaký vliv měla volba partnera na budoucí život a jeho vývoj. Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti 19. století, Český časopis historický 95/1997, č.1, s. 56-107.

Mínění o ženách v 19. století setrvalo ve starých tradicích, pocházejících ještě ze středověku, pod mocí církve a jejích dogmat a také scholastickou filosofií, že žena je od své přirozenosti lidským tvorem méně dokonalým než muž. (...) Ani mezi pozitivisty 19. století nebylo jednoty, zda žena může být postavena na úroveň muže. Proti Comteovu odmítavému stanovisku se stavěl John Stuart Mill, který svým slavným spisem *Poddanství žen*, rozšířeným v 60. letech 19. století po celé Evropě, brojil proti do nebe volající nespravedlnosti, že stvoření tak dokonalá, jako jsou ženy, mají žít v ponižující závislosti na mužích.³

Během napoleonských válek byla patrná pracovní činnost žen, jakožto pracovnice v továrně, která se ukázala být nepostradatelná. Ženy si tak všimly i své důležitosti a jak nedostatečné vzdělání práci může stěžovat. Účast žen na zmírnění útrap z války jistě posílil jejich pocit sounáležitosti a sebevědomí.

Ženy během první poloviny 19. století v západní i střední Evropě vyznávaly také spíše ideály „pohodlného“ domácího života, na který byly zvyklé. Přemýšlení o „věcech vyšších“ ochotně přenechávaly mužům. Jak bylo naznačeno v knize od Pavly Buzkové z roku 1914, že ženy samy jsou zodpovědné velkou částí na svém zotročení muži. Muži by situaci poddanství brali jako ponižující a hrdost by jim nedovolila se snížit na úroveň poddajného tvora jako žena. „*Žena nechala se zotročiti, poněvadž bylo jí příjemno svrhnutí ze sebe břímě zodpovědnosti, byla ráda a bez protestu strojem. Ne muži, ale ženy jsou vražednicemi svých práv. Svalující vinu na muže, omlouváme slabost svých matek.*“⁴

Avšak byly i takové ženy, které se svého veřejného vystupování nechtěly vzdát. Vstupovaly tedy na veřejnost jakousi oklikou, tzn. sbírkami pro chudé, ošetřováním nemocných za velkých epidemií a raněných, jak již bylo řečeno výše. Možnost charitativní činnosti jim umožňovala život v rostoucích velkoměstech, která se stala v 19. století kolébkou silící a prosperující buržoazní rodiny.

Ve 30. a 40. letech 19. století, kdy už se v jiných evropských zemích, nemluvě o Americe, se již rozmáhala myšlenka vzdělávacích ústavů i pro ženy, byla žena stále brána jako základ rodiny a hlavně pro rodinu. „*These dobrá rodina jest základem dobrého státu*“⁵ byla proklamována i samotným zakladatelem ústavu pro ženy v Budči, který měl krátké trvání. Tvrdí, že „*práce ženy v rodině je práce bezejmenná, je práce drobná, která ale svou početností představuje velký výsledek;*

³ Pavla Horská – Naše prababičky feministky, Praha 1999, s.91.

⁴ Pavla Buzková- Pokrokový názor na ženskou otázku, Praha 1909, s. 6.

⁵ Vlasta Kučerová – K historii ženského hnutí v Čechách (Amerlingova éra), Brno 1914, s. 20.

(...) Kolik asi škody natropila žena z této nepřipravenosti a kolik mohla prospěti, kdyby byla znala dosah své moci čili kdyby ji byla dovedla užívat! (...) pro dobro svých bližních, aniž může pomýšleti na světskou odměnu – neb se neodměňuje tato sice dobrá, ale vysilující práce; plní tak v tichosti nejušlechtilejším způsobem životní poslání člověka.“⁶

⁶ Těže s. 20.

2. První ženské zviditelnění v 19. století především v českých zemích

Předtím než ženy začaly být vzdělávány a snažily se více prosazovat o svá ženská práva, naskytla se jim snad díky historickým událostem přelomu 18. a 19. století, možnost udělat krůček ke svému zviditelnění. Ženy nebyly brány do mužského světa hned tak zčista jasna. Prvním krokem ke zviditelnění byla Velká francouzská revoluce ve Francii⁷ a následující napoleonské války. Ženám se naskytla možnost podat své požadavky, protože byla poprvé vyslovena rovnost všech občanů před zákonem. Dalším prostředím, kde se ženy prosadily, byly salony, samozřejmě i bály a kávové společnosti.

Začneme například filantropií, což byla činnost žen již od nepaměti, kdy se po boku svých partnerů angažovaly do různých dobročinných akcí pro chudé. Nejprve se jednalo o šlechtičny, které se podílely na zakládání špitálů, chudobinců a podporovaly i chudá náboženská bratrstva. Významně se ženy angažovaly ve Francii ve filantropii při vzniku zednářských lóží. Revoluce však tyto „instituce“ vymítala. Filantropie byla totiž pro ženu z měšťanské vrstvy jedinou možnou formou angažovanosti mimo rodinnou sféru. Byla to jediná z možností jak uniknout ze stereotypu manželství.

Salony vznikly již v 17. století ve Francii, jako reakce na drsnou a výrazně maskulinní vládu Jindřicha IV. Jejich největší rozkvět však nastal v době osvícenství. Salon, to nebyla pouze místnost v bytě vybavená potřebným nábytkem, kde by se scházeli náhodní hosté, salon v pravém slova smyslu představoval zavedenou instituci s pevně danými pravidly a poměrně dlouhou životností. Měl svou „múzu“, ženu, již salon patřil a která v něm rozhodovala. Měl své „orákulum“, blízkého přítele paní domu, většinou muže věhlasného jména, který „múze“ pomáhal s organizací večera a výběrem hostů. Sláva salonů skončila spolu s revolucí roku 1789. Většina ze slavných „múz“ zemřela ještě před řáděním jakobínské diktatury.⁸

Salony v českých zemích mj. v Praze 19. Století, byly také vyznačovány účastí žen. Salony sehrály nezastupitelnou roli v tzv. prvním období (zájem o český jazyk a literaturu) procesu národního obrození. Čeština v nich však zněla jen velmi výjimečně, převládala francouzština a postupně je přetlačila němčina.

⁷ Jako odpověď na slavnou *Deklaraci lidských práv* ze srpna 1789 a Condorcetovu brožuru o právech žen v obci z července 1790 vydala Olympe de Gouges v září 1791 svoji *Deklaraci práv ženy a občanky*. Byla gilotinována na podzim 1793. Více se o salonech můžete dočíst v knize od Heleny Lorenzové, Taťány Patrasové: *Salony v české kultuře 19. Století*, Praha 1999. a v knize Jiří Kroupa: *Alchymie štěstí : pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810*, 2 vyd., Brno 2006.

⁸ Milena Lenderová – K hříchu i k modlitbě, Praha 1999, s.164.

Mezi zakladatele salonního života patří Josef Kajetán Tyl (1808-1856). Uvedl-li ženu do společnosti, jenž byla společností vlastenců a elitou české inteligence, již tím mnoho vykonal. Písemně doložené začátky lze klást od roku 1835-1837. Hrál se ochotnické divadlo to se ve prospěch nově zřízeného ústavu pro chudé (...) V týž místnostech pokračovala r. 1838 a 1839 společnost v dalších schůzkách, které již měly charakter masopustních merend nebo menších akademií.⁹ Zpívalo se, deklamovalo, hrálo a debatovalo – všechno po česku. Tyto večírky se tak líbily, že se začaly pořádat v soukromých domech a vznikaly tak české salony.

Ze šlechtických salonů jmenujme namátkou salony Nosticů, Šternberků, Fürstenberků, Lažanských, Thunů, Canalů – na sklonku 18. století se setkáme i se salony měšťanskými. Jeden z prvních salonů Vojtěcha Pecha, vznikl v Praze 19. století v Týnské ulici v domě U červeného kola.¹⁰ Ze salonu u Fričů později vycházel i Slavoj Amerling, Dále salony menších rozměrů a mladšího data jsou například: salon Hlavsů, Hoffmanů, u Staňků, Purkyňů, Riegrů a jiné.

Hlavní postavou, činitelem i organizátorem pražského salonu zůstával muž. Většinou svobodný zednář, vždy muž zcestovalý, zajímající se o vědu a obeznámený s evropskými literárními novinkami. Námětem bylo zemské vlastenectví, šířící se mezi šlechtou a odpor proti centralismu habsburské monarchie. Účast žen na společenském životě byla v Čechách celého 18. století zanedbatelná, jak ve šlechtickém, tak v měšťanském prostředí.

Salon vedený ženou představuje totiž určitý konflikt mezi osvícenstvím, proklamujícím rovnost všech lidí, a tradiční křesťanskou morálkou a jejím učením o trojím lidu, s přesvědčením o méněcennosti ženy.¹¹

Sférou působení ženy 18. století byla stále rodina a náboženství, eventuálně se k tomu mohla přidat filantropie. Avšak se uvádí, že muži se snažili vtáhnout své chotě do politického děje a vlasteneckého života jejich země a národa. Typické se to však stává až v době předbřeznové.¹² Šlechtický okruh se však od počátku 19. století snažil ženy v českém prostředí zapojit do zemského vlastenectví. Moc dobře si totiž uvědomoval funkci ženy v rodině. Nejen, že žena rodila následníka a vlastence, ale ona jej i vychovávala do doby, než výchovu převzala nějaká ze vzdělávacích

⁹ Vlasta Kučerová – K historii ženského hnutí v Čechách (Amerlingova éra). Brno 1914, s.10.

¹⁰ Milena Lenderová – K hříchu i k modlitbě, Praha 1999. s. 167.

¹¹ Více se můžete o salonech dočíst v knize Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost od Jiřího Kroupy

¹² Milena Lenderová- K hříchu i k modlitbě, Praha 1999, s.169.

institucí. Ženy tedy měly působit na své děti jako zasvěcené a vlastenecky založené. Snaha uplatnit češtinu v rodině byla stále patrnější.

K socializaci žen došlo v českých zemích v době pobřežnové a to prostřednictvím tance a kávy. Tanec býval velmi oblíbenou zábavou všech vrstev společnosti. Tančit se dalo všude. Proslule byly maškarní bály na počátku 19.století ve Stavovském divadle.¹³ Hlavní taneční sezona byla v období masopustu. Nejvíce se tančil valčík a polka. Sympatie k Polsku přivedly do Prahy mazurku a polonézu.

Uvedením dcery do společnosti dávala rodina najevo, že má dceru na vdávání. Kolem společenské prezentace mladé ženy se roztácel celý kolotoč pravidelných tanečních zábav, salónních společností a bálů. Měnil se tím nejen dosavadní způsob života dívky, ale rodiny jako celku. Privátní prostor domova výrazně ožil. Společenské aktivity těchto rodin, jimi pořádané odpolední společenské sešlosti a domácí plesy, vytvářely druhou dimenzi tehdejšího společenského života měšťanstva.¹⁴

První český bál se konal v Konviktě a měl obrovský ohlas. Byl pořádán na základě úspěchu Tylových zábav. Přivedl tak Tyla, Pecha a F. L. Riegra na myšlenku veřejného českého bálu.¹⁵ Ostatní bály dopadly s účastí ještě lépe. Poslední bál se konal v Praze roku 1847. Tyto bály měly velmi vlastenecký charakter a mluvilo se na nich pouze česky.

Další forma socializace umožnila káva, která v době předbřeznové obměnila oblíbený produkt žen-čokoládu. Zde viděla možnost uplatnění ženy i Magdalena Dobromila Rettigová. Šlo o důvěrné schůzky, kde se povídalo o všem možném (vztahy v rodině, výchova dětí, ošetřování nemocných, vaření, ruční práce a pomlouvali se i nepřítomní).¹⁶ Kávová společnost nebyla salonem, její „múza“ byla většinou málo vzdělaná, „orákulum“ se ženské společnosti stranilo, ostatní znaky salonu pak chyběly úplně.

Zde byla nastíněna doba předbřeznová a doba před tzv. Amerlingovou érou¹⁷. Všechny tyto události vedly k ženské socializaci, národnímu uvědomění a krok po kroku se dostávaly české ženy do mužského světa. Avšak musím podotknout, že tento proces probíhal v českých zemích pomaleji než-liv západní Evropě.

¹³ Též s.173.

¹⁴ Alena Šimůnková: Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti 19. Století, in: Český časopis historický 95/1997, č.1, s. 72.

¹⁵ Vlasta Kučerová – K historii ženského hnutí v Čechách (Amerlingova éra), Brno 1914, s.10.

¹⁶ Též s.176.

¹⁷ Vlasta Kučerová-K historii ženského hnutí-Amerlingova éra, Zábřeh 1914.

2.1 První ženský ústav pro vzdělání - Budeč

Než se začnu zabírat vzdělávacím ústavem, uvedu jak zhruba vypadala vzdělávací struktura ve střední Evropě před touto institucí v Budči.

Do programu vzdělávání mladé dívky z privilegované rodiny patřily klášterní školy, a to ještě hluboko do 20. století. Toto vzdělání bylo nákladné. Žákyně byly přijímány v rozmezí deseti až čtrnácti let a pobyt v klášteře trval zhruba čtyři roky. Tato možnost „výuky“ mladé dívky se využívala především v románských zemích, kde nabyla velké obliby.

V českém měšťanském prostředí navazoval na dívčí domácí výchovu zpravidla některý soukromý vzdělávací ústav. Podobně jako klášterní výchova byl i ústav jakýmsi mostem mezi otcovským krbem a manželstvím. To znamená, že než se žena mohla vdát, bylo nutné, aby prošla jistou socializací.

Od doby předbřeznové existovalo v Praze několik dívčích vzdělávacích ústavů, některé přežily dokonce školské reformy z přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století. Délka ústavního pobytu kolísala od jednoho do deseti let, průměrně trval dva až tři roky. Jedním z nejstarších byl soukromý poloněmecký polofrancouzský dívčí ústav Hildweinův v Nových alejích (dnes Národní třída). Výuka se odehrávala v bytě dívky, zde byly rovněž ubytovány – večer se učebna prostě změnila v ložnici. Byl to ústav velmi exkluzivní¹⁸, navštěvoval ho jen malý počet žákyň, zhruba deset.¹⁹

Vlastní Amerlingova éra podržela společenský charakter, který se poměrně rozkolísal během roku 1848. Dědictví odkázal sám Josef Kajetán Tyl svou vlasteneckou a zakladatelskou činností. Tyl dal Amerlingovi ženskou společnost, a tím mu dal i živý materiál k jeho práci a účelům. Nutno podotknout, že tento spolek nebyl oficiální formy a neměl úřední ústavu, bylo to pouze volné sdružení.

Nedávno objevená „encyklopedie budečských panen“ přinesla s sebou informace o počátku feminismu v Čechách, o němž chybí přímé písemné prameny. Jednalo se o encyklopedii vedenou Amerlingem v Budči. Členky obdržely jedno téma, které měly zpracovat a poté práce měla být pročitána a diskutována. Počátky prvních oficiálních schůzek v prostorách jídelny v domě pražského advokáta Josefa Friče, jsou kladeny do roku 1838/9. Manželka Johana Fričová (1809-1849) plně

¹⁸ Paní Hildweinová bývala vychovatelkou ve šlechtických rodinách, což bylo pro rodiče žákyň tím nejlepším doporučením. Ve vyučování se užívalo literatury, vyučovaly se jazyky (francouzština, němčina a italština), tehdejší zálibou bylo i psaní korespondence, což se dívky také učily. Výuku samozřejmě obsahovalo i vyšívání, kreslení a hry na klavír.

¹⁹ Milena Lenderová- K hřichu i k modlitbě, Praha 1999, s.55.

Karla Slavoje Amerlinga²⁰ podporovala v jeho úsilí, stejně tak jako Bohuslava Rajska.

Johana Fričová, „podlehla osvícenským ideálům a reformátorské horečce toho nesmírně podnikavého, ale málo praktického muže, který ji seznámil s pedagogickými a filosofickými spisy Herderovými a vzbudil v ní upřímný obdiv pro své smělé plány. Jak by nechtěla ta šlechtná, lidumilná duše a vzorná česká matka přispěti ke zdaru díla, jehož podkladem bylo úsilí o duševní povznesení lidu až po prosté řemeslníky a ženy? Nikdo nechápal Amerlinga lépe /.../. Otevřela mu svůj byt k přednáškám ze všech oborů lidského vědění, sezvala všechny své i Antoniiny (její sestra) přítelkyně, které se staly prvním kruhem jeho posluchaček /.../. A když počet posluchaček, /.../ vzrostl tak, že Amerling byl nucen přenést své přednášky do velké posluchárny „Budče“, snila s ním o jeho podniku, jakési universální škole, kde by byly zastoupeny všechny obory věd, umění i průmyslu s dílnami, laboratořemi, kabinety, posluchárnami...“²¹

Bohužel se tento cíl nepodařilo splnit. Amerling spolu se zmiňovaným institutem začal být po pouhých šesti letech silně zadlužen. Dokonce hrabě Lev Thun²² Budeč odkoupil, a to tajně od Friče, který tak údajně naletěl pouhému bláznovi.

Bylo to takto: r.1842 vystavěl s mnohým nákladem třípatrový dům s hvězdárnou a bohatě vybavil jeho vnitřek (...) měl se tu spojití učitelský ústav, vyšší ženská škola, průmyslová a umělecko-průmyslová škola zároveň se svými sklady a prodejny zboží, s nemocnicí a ústavem pro slabomyslné, s hudebním ústavem.²³

Hodnocení úsilí Karla Slavoje Amerlinga je různé. Buď je považován za mentálně narušenou osobu, nebo jej vidí jako významného organizátora českého školství v Praze, a to především školství ženského. Nutno podotknout, že bez jeho nadšení a entuziazmu, které se snažil prosadit v ženském školství, by se těžko dosáhlo takového rozvoje za tak krátkou dobu. Česká společnost tak alespoň získala zkušenosti, na kterých mohla stavět v šedesátých letech. Nesnažil se ženu pozvednout na úroveň muže, ale snažil se pozvednout ji intelektuálně.

²⁰ Karel Slavoj Amerling (1807-1884) nedoceněný český filosof, pedagog a lékař, patří mezi první průkopníky ženského vzdělání v Čechách.

²¹ M. Radoňová-Šárecká- Ozářené krby: vlastenecké rodiny české, Praha 1945, s. 94-95.

²² Též s. 95.

²³ Vlasta Kučerová – K historii ženského hnutí v Čechách. (Amerlingova éra), Brno 1914, s. 27.

Ženská Budeč připadla po odchodu Bohuslavy Rajské slč. Františce Svatavě z Michalovic, jež od r. 1847 změnila svůj stav a jméno za stav a jméno paní Amerlingové²⁴. Ústav po finančním kolapsu byl přestěhován do Vodičkovy ulice a potom do Široké ulice a r. 1866 na Václavské náměstí k „Zlatému beránku“ kde po čtyřech letech r. 1870 škola skončila svou životní poutí. Vyučování mělo stejný charakter jako za Amerlinga.

2.1.1 Dozvuky Amerlingovy éry – 40. a 50. léta 19. století

Po nezdařeném pokusu Amerlinga vybudovat všeobecně zaměřený ústav pro dívky v domě zvaném Budeč zanikl i tamní dámský kroužek. Mnoho prospěšného pro ženy učinil v posledních předbřeznových desítiletích Josef Kajetán Tyl²⁵ tím, že uvedl ženy do české vlastenecké společnosti. V soukromých salonech, v ochotnických kroužcích, na českých bálech a besedách se paní a dívky setkávaly s elitami české inteligence a byly nuceny se vyrovnávat s vyššími požadavky na společenskou konverzaci i na různé hudební, deklamátorské či divadelní produkce.

Po porážceroku 1848 se obyvatelé měst stáhli do soukromí. Příležitostí ke společenskému vyžití u měšťanské společnosti zůstal v podstatě jen tanec. V Praze existovalo na prahu druhé poloviny 19. století úctyhodné množství tanečních škol, z nichž nejznámější byla Linkova.²⁶ Dívky zde byly vyučovány i konverzaci a společenskému chování, jak říkávaly matky. Děvčata vyšla „oblomena, vycvičena, ošťouchána“ a mohla jít na ples, věneček, taneční zábavu.

Katolická církev byla ve značné míře proti těmto tanečním radovánkám, která by mohla mravně uškodit mládeži. „*Ačkoli tanec vesměs nejoblíbenějším vyražením obojího pohlaví jest a velmi mnoho je těch, jenž tanci nic chybného nemají, ano jej za jakous ctnost k způsobilosti přináležející mají, a tím také tanec zastávají a schvalují: proto se předce nehrozím ztvrzovati, že jest tanec, povážíme-li nepřístranně okolnosti, v kterých se děje a slabost člověka, kteréž jest vždy podoben velmi nebezpečný čistotě panenské...tanec se vším tím, co si při něm děje dává k mnohému zlému příležitosti.*“²⁷

²⁴ Amerlingová (1812-1887) vl. Jménem Františka Svatava z Michalovic. Po hmotném úpadku a smrti otce v Plzni se odstěhovala s matkou do Prahy a tam se porůznu živila. Docházela k Menclovi, který pracoval v Budči. Amerling k němu docházel a po nějaké době ji zklíčený předal ženskou Budeč. Začátkem r. 1845 převzala učení v ústavu

²⁵ Tento názor zastává i první česká historiografka českého feminismu Vlasta Kučerová (

²⁶ Milena Lenderová – K hříchu i k motlitbě, Praha 1999, s.179.

²⁷ J. Škoda – Panna ve své důstojnosti čili Pravidla života náboženské panny, Praha 1840, s. 32.

Měšťanské společnosti se však tanec zdál být dosti důležitou záležitostí. Nejen že se jednalo o centrální bod, kolem něhož se točily sňatky a námluvy, navíc podobně jako byly doporučovány procházky a výlety, suploval tanec nedostatek pohybu v zimním období a byl chápán jako „jeden z možných efektivních ventilů pro nebezpečný přetlak vznětlivého mládí a preventivní usměrnění probouzejícího se sexuálního vědomí.“²⁸

Co se týče sportování u škol, zde nastal také kámen úrazu. Nástup Bachova absolutismu sebou nenesl žádnou snahu o reformu školství a to ani v tělesné výchově. Konkordát roku 1855, neulehčil snahám o zavedení tělesné výchovy na školy, moc nad školami měla opět církev.²⁹

Po rozkladu volného spolku Amerlinga, byly patrné další pokusy k novému sjednocení. Amerlingovi se podařilo vytrhnout české ženy z letargie a alespoň se pokusil dát ženám hlubší smysl své existence. V období revoluce roku 1848 se seskupily ženy, které se účastnily jeho aktivit ve dva spolky. Jejich zakladatelkami byly dámy z rozpadnuté společnosti Amerlingovy. Vše bylo vedeno pod patronací Polky Honoraty z Wiczniowské³⁰, provdané za českého archeologa K.V.Zapa. Vznikl tak *Spolek Slovanek* dále pod patronací Chorvatky Josefy Juliany Kunowicové, provdané za Františka Kubína, vznikl spolek *Slovanská Dennice*. Jejich vznik spadá do poslední čtvrtiny r. 1848, kdežto přípravy k němu spadají do doby o něco málo předchozí.³¹

Slovanské Dennice byl spolek založený na základě panslovanských a demokratických idejí. Rozešel se v dubnu 1849 zřejmě z nedostatku finančních prostředků.

Honorata Zapová měla na mysli školu o dvou odděleních s ryze českým vyučováním; nižší kurs pro dívky od 10-15 let a vyšší pro dívky od 15 let. Vyšší kurs mohla žačka navštěvovat celý nebo si vytyčit předměty, z kterých by si ráda udělala zkoušku a žít s nimi. Byla to hudba, jazyky nebo vychovatelství. Ústav sliboval skvělou budoucnost, ale Zapová 29.prosince 1855 ústav kvůli nemoci zavřela a 4. ledna zemřela.

²⁸ V. Šel – Nemoci dětské, Praha 1875, s. 202-203.

²⁹ http://www.eamos.cz/amos/kat_tv/modules/low/kurz_text.php?id_kap=23&kod_kurzu=kat_tv_9025&identifik=kat_tv28.1 1.2010

³⁰ Honorata z Wiszniowských Zapová (1825-1856) dcerou nezámožného polského zemana. Již v 16 letech se stala manželkou archeologa K.V.Zapa Sepsala spis *Nezabudky*, kde naráží na pomluvy měšťanských paniček o emancipaci. 1855 podstoupila německou zkoušku z pedagogiky, metodiky a ručních prací, aby se mohla stát vychovatelkou a ředitelkou svého ústavu.

³¹ Vlasta Kučerová – K historii ženského hnutí v Čechách. (Amerlingova éra), Brno 1914, s. 76.

2.1.2 Vojtěch Náprstek a Americký klub dam

Za zdárného pokračovatele Amerlingova úsilí je považován Vojta Náprstek (1826-1894). Po deseti letech pobytu v Americe se roku 1858 vrátil do Prahy. Náprstek poukázal na své vlastenecké smýšlení již před rokem 1848 na vlasteneckých bálech – tím že se zúčastnil buditelské agitace mezi tanečnicemi.³² Bylo třeba vzkřísit ženskou odvahu, což se Náprstkovi podařilo. Vše bylo po bouřlivém osmačtyřicátém roce utlumeno, kromě čilé literární činnosti Boženy Němcové. Po obnovení ústavnosti došlo počátkem 60. let k oživení společenského života. I když se stále ještě většina kulturního života odehrávala v hostincích, přibývalo nejrůznějších druhů. V roce 1871 bylo v Praze 427 spolků, ale jen 8 z nich bylo ženských.³³ Jeden z nejvýznamnějších byl Americký klub dam, jehož patronem po celou dobu jeho života byl Vojta Náprstek, velký filantrop a dobrodinec.

„Ženy a dívky české věnovaly tehdaž Vojtu Náprstkovi adresu poděkování s 300 podpisy za jeho povzbuzení. On sezval pak pod záštitou spisovatelky Karolíny Světlé mnohé dámy české do svých místnosti u Hálánků, kde od oné doby se scházely a scházejí pod názvem Americký klub českých dam, odkud šířily a šíří svou blahodárnou a vzdělávací činnost. To stalo se 15. ledna 1865.“³⁴

Tento Americký klub dam sehrál v historii ženského hnutí výraznou roli. Ženy si začaly uvědomovat svou funkci v domácnosti. Prohlubuje se více technika výchovy dětí, působení na ně a vliv do budoucnosti. Náprstek pokračoval v činnosti Amerlinga, učil racionálně vést domácnost a uváděl i pokrok průmyslu a technologií, které by mohly být nápomocny ženám v domácnosti. *Náprstek přivezl šicí stroj, u nás tehdy nevídanou věc, různé ty sekáčky na zeleninu, ždímadla, strojová struhadla apod.*³⁵ Osvobodil tak ženu od nekonečné denní dřiny v domácnosti, což znamenalo také čas pro sebe sama (vzdělávání a volný čas jako sport, který se začal rozmáhat od 60. let). *Přál si „povznést ženu českou k té výši společenské užitečnosti, jaké dosáhly ženy americké.“³⁶*

Náprstek byl zaopatřený již od dětství a jeho zásadní činností byla také filantropie, stejně tak to platilo i pro Americký klub dam, což je patrné z tohoto úryvku. *V létě r.1867 bylo velké chystání na ostrově Rohanském v Karlíně (...) Tehdaž bylo zřízeno ve stínu stromů na měkkém trávníku hřiště rozsáhlé a příjemné,*

³² Vlasta Kučerová – K Historii ženského hnutí v Čechách. (Amerlingova éra), Brno 1914, s. 113.

³³ Milena Lenderová – K hříchu a k modlitbě, Praha 1999, s. 239.

³⁴ Sofie Podlipská - Vojta Náprstek, Praha 1896, s. 17.

³⁵ Též Vlasta Kučerová, s. 116.

³⁶ Milena Lenderová – K hříchu i k modlitbě, Praha 1999, s. 240.

opatřené tělocvičným nářadím a jinými pomůckami k zábavě dětí. Pro diváctvo byly zřízeny tribuny (...).

To bylo však něco nového, veškeré mládeži dosud nepřístupného. Za nedělního krásného dne vábil Rohanský ostrov 1400 šťastných dětí z různých škol pražských k nevinným veselím radovánkám. A kdo byl podnikatelem toho? Vy jste již uhodli, že to byl pan Vojta Náprstek.

Tam byly pohoštěny jídlem a nápoji. Pak začaly roztomilé hry zpěvem a provázené, tělocvik byl provozován a všichni ti mladí účastníci mohli vyskákati a vydováděti se dle libosti. Děti byly zahrnuty vlídnosti dam řídících jejich hry, a byly šťastny, promluvil-li k nim pan Vojta Náprstek. Z jeho očí, z jeho úsměvu zářila láska k maličkým. Kde mohl, obdařil ještě zvláště každého mezi nimi.³⁷

Byl zastáncem toho, že žena je schopná provádět ty samá povolání jako muž. Byl v Praze prvním a brzy ne jediným, který vyřkl tuto myšlenku nahlas. Výtěžek z jeho přednášek z 60. let byl vkládán na zřízení průmyslového muzea. Exponáty byly vystavěny v místnosti domu U Halánků (dnešní Náprstkovo muzeum). Zde se také scházely spontánně ženy na poslech přednášek zcestovalého muže. V roce 1863 to byla i čtrnáctiletá Eliška Krásnohorská a o dva roky poté se klub rozrostl ve volné sdružení, jehož členkou mohla být Češka starší šestnácti let a doporučená jinou členkou klubu. Za 30 let činnosti klubu se konalo 500 přednášek z nejrůznějších oborů – astronomie, medicína, psychologie, biologie, filosofie, náboženství, historie, literatura.

Po pěti letech existence, obdržely členky klubu od policie v podstatě zákaz klub provozovat a předložení stanov. Spolek byl však soukromé a volné sdružení bez stanov, a tak to i zůstalo.

Spolek se jistě zasloužil o založení Ženského výrobního spolku roku 1871, roku 1885 stál u zrodu spolku Domácnost a byl i při založení prvního dívčího gymnázia Minerva. Pomáhal při pořádání Jubilejních zemských výstav roku 1891. Důležitá byla také jeho bohatá knihovna, roku 1865 čítala 4 351 svazků.

Po smrti Vojty Náprstka spolek nezanikl, byl tak spojen s českou společností, že to ani nešlo. V jeho činnosti pokračovat se snažila jeho žena Pepinka do roku 1907. Přežil i první světovou válku a dokonce i německou okupaci.

³⁷ Též Vlasta Kučerová, s. 18.

3. Vznik tělocvičného spolku Sokol

Po pádu Bachova absolutismu, jak již bylo zmíněno, došlo k uvolnění atmosféry v měšťanských kruzích. Společnost do jisté míry byla s určitými druhy sportů sžitá, tělovýchova byla však pořád do 60. let otázkou výlučnosti a vyučovalo se tělesné výchově pouze v soukromích ústavech. Zakladatele tělovýchovy pro veřejnost vedla k založení této instituce právě tato myšlenka, dovést sportování do širších vrstev společnosti. Časem se však tělovýchova stala jakýmsi pojítkem všech vrstev společnosti s pocitem sounáležitosti k jednomu národu.

Nejprve zde byla snaha vytvořit tělovýchovný spolek česko-německý. Z německé strany však byla mizerná podpora a tak se nic neuskutečnilo. Odstoupením pražských Němců od založení Sokola tak získal podporu z české strany měšťanstva. Hlavní osobností, která se zasloužila o založení Sokola 16.2.1862 je Miroslav Tyrš³⁸ a Jindřich Fügner, významný sponzor a první starosta Sokola. Prestiž Tyršovi přidala účast MUDr. Eduarda Grégra a Dr. Rudolfa knížete Thurn-Taxisa na založení spolku. Neměli v úmyslu se aktivně účastnit, viděli však v Sokole povznesení společnosti touto formou, což už se v západní Evropě dělo. U zrodu tělovýchovné jednoty dále stáli Jan E. Purkyně, Karolína Světlá i jiné významné osobnosti. Tyrš zde byl domovním správcem a později náčelníkem. Později dostal spolek název Sokol na návrh pedagoga Emanuela Tonnera. Tyrš poté začal zakládat podobné jednoty i na venkově.

Pocit nutnosti se angažovat vedl měšťany k silné podpoře a účasti. Tehdejší společnost si byla vědoma své povinnosti a odpovědnosti se zúčastnit v národním spolku. S příspěvkem 10 zl. od zakládajících členů byl podán dodatek se stanovami sepsanými M. Tyršem a bratry Grégry, který byl schválen 27. ledna 1862.

Pro zalíbení se společnosti nebyla funkce Sokola jen tělocvik, ale i podporování zábavných událostí, které měšťanská společnost milovala, a to byly především plesy. Byly mimo jiné pořádány výlety, kde se uplatnilo hraní kapel.³⁹

18. června 1882 se konal první sokolský slet, jehož součástí byl i průvod Prahou. Cvičiště bylo tehdy na Střeleckém ostrově. První všesokolský slet měl v široké veřejnosti mimořádný ohlas a pro sokolské hnutí byl tento úspěch

³⁸ Miroslav Tyrš (1832-1884) český historik umění, estetik, profesor UK a ČVUT v Praze, vytvořil pro Sokol Základy tělocviku, oženil se s Renátou Fügnerovou, která se poté také angažovala v Sokole. Zemřel tragickou smrtí.

³⁹ Filip Bláha: Pozice žen v tělovýchovném hnutí 19. Století; úloha Tělocvičného spolku paní a dívek pražských a Sokolské organizace v emancipačním hnutí českých žen před první světovou válkou), Praha 2003.

povzbuzením k další činnosti. Po krizi v sedmdesátých letech obnovil jeho společenskou autoritu a urychlil další vzestup.

3.1 Kleměna Hanušová

Protože se v mé práci chci zabírat především emancipací formou sportu v 19. století a počátky ženského sportu, vybrala jsem si za významnou osobnost pro počátky sportování žen v Sokole Klemenu Hanušovou. Je vedle Renaty Tyršové považována za významnou osobnost ženského sportování v Čechách. Upravila Tyršovu soustavu pro potřeby žen, prosazovala estetická hlediska, cvičení při hudbě, ortopedický tělocvik, pečovala o rozvoj školní tělesné výchovy.

Její rodiče byli velmi vážený pár a uznávali pohyb těla a tělocvik i ve svém pražském domově, a to pro celou rodinu. Je to patrné z korespondence mezi Dr. I. J. Hanušem a Helcelem⁴⁰, kde se zmínil na konci svého dopisu z roku 1850, píše „*Bud' zdrav, a toliko vašemu turnujícímu spolu.*“⁴¹ dále se zmiňuje Hanušovi „*Chtěl bych si zde dáti dělati bradla pro pokoj, jak Ty máš...*“⁴². V klidném rodinném prostředí vyrůstalo pět dívek: Emilie, Dora, Klementina, Vilemína a Ludmila. Prostřední dvě dívky se věnovaly veřejnému životu pro ženskou společnost.

Klementina se narodila 19. března 1845 ve Lvově. Získala skvělou výchovu, rodiče ji ničeho neupírali. Profesor Hanuš dívky posílal do vyhlášeného tělocvičeného ústavu Malypetrova⁴³. Byla i účastnicí v Americkém klubu dam, kde jako první žena hovořila o německém ženském hnutí. Její zájmy byly obsáhlé, ale po nějaké době se začala orientovat na jediný cíl a to tělovýchovu. Spojení mezi Klemeňou a Dr. Tyršem se stalo prostřednictvím Ctibora Helceleta, který studoval v Praze práva a byl v r. 1864 povolán do cvičitelského sboru Tělocvičné jednoty Pražské. Byl toho názoru, že by se měl utvořit tělocvičný spolek pro dívky a byl zároveň přesvědčen, že úspěch bude mít, pokud tato činnost bude řízena ženami.⁴⁴

Byla nadšenou milovnicí sportu a při vzniku Sokola stála po boku jeho zakladatelů, mj. M. Tyrše, který si Klemenu vytyčil jako osobu, které by předal

⁴⁰ Dr. Jan Helcelet (1812-1876), té doby profesor na olomoucké univerzitě a technické univerzitě v Brně, v r. 1861 zvolen do říšské rady. Byl zakladatelem první jednoty sokolské v Brně.

⁴¹ Markéta Wachtlová – Dílo Klemeny Hanušové, Praha 1948, s. 8.

⁴² Též s. 9.

⁴³ Jan Malypetr (1815-1899) zabíral se tělocvikem, navštěvoval ústav Stegmayerův v Praze, učil se též Stefaniho ve Vídni. V r. 1848 se stal cvičením učitelem v Budči, pak učitelem tělocviku na gymnásiích, 1853 ředitelem tělocvičeného ústavu a později zemským učitelem tělocviku. Měl i svůj soukromý ústav, který poskytoval Sokolu.

⁴⁴ pěkně je zachycena porada Tyršova s paní Fügnerovou o založení spolu ve spise Renáty Tyršové „Miloslav Tyrš, jeho osobnost a dílo, Praha 1932.

cvičení mladých dívek. Cvičení se účastnily především dívky do 15 let. Po překročení této věkové hranice dívka vstupovala do veřejného života a byla připravena na vdavky. Bylo nemyslitelné, aby dívka trávila volný čas sportováním, a to chtěl M. Tyrš změnit, především tím, že předá patronacii nad dívkami ženě. První pokus o přesvědčení Klemeni byl roku 1865. Bylo jí nabídnuto stát se cvičitelkou v ženském tělocvičném spolku. Nejprve souhlasila, ale poté odvolala s odůvodněním, že s tím nesouhlasí Malypetr. Ke konci roku 1865 se však zdárně podařilo Klemenu přesvědčit (i sestru Viluši). Od ledna 1866 se připravuje družstvo čtyř a poté sedmi cvičitelek dvakrát týdně v ústavě, který převzal Miroslav Tyrš od Dr. Musila. Za půl roku se mohlo započít s výukou děvčat pod vedením Klementiny.

Často se hovoří o tom, že ženám nebyl umožněn přístup do oficiální sokolské organizace ani do tělocvičných jednot. Z části by to mohla být pravda, jinak to ani ve stávající době konzervativního přístupu k ženám být nemohlo. Bylo třeba postupovat krok po kroku. Nejprve započaly sportovkyně se zdravotním cvičením u chlapců i dívek jak již bylo řečeno výše. Ženy se domáhaly na samotném Tyršovi o možnost cvičit v Sokole, ale Tyrš to odmítl s tím, „že požadavek je proti platným stanovám, což byl důvod přinejmenším zvláštní, neboť stanovy šlo jistě změnit.“⁴⁵ Poté se ženy chtěly osamostatnit od mužského Sokola a byl tak vytvořen pod vedením Klemeni Hanušové roku 1869 Tělovýchovný spolek paní a dívek pražských, dále již jen TSPDP.

3.1.1 Tělovýchovný spolek paní a dívek pražských a veřejná činnost

Úřední schválení TSPDP bylo uskutečněno 29. září 1869 a první valná hromada se sešla v listopadu téhož roku, předsedkyní byla Sofie Podlipská. Její proslov k zahájení je dost výstižný sám o sobě v době, kdy ženy byly stále nerovnocenné mužům. „*Slušnost a mrav vylučují dívku od mnohého zdravého, tělesnému vývoji nutného pohybování. Tentýž mrav a táže slušnost odlučují ale dívku rovněž od tělocviku, pro obavu, že při něm zdivočí. Tak se mínilo druhy, že dívka ve školách znemravní a bývala i od těchto odlučována tak, že se jí nedostávalo ani nejnutnějšího prvotního vzdělání.*“ Dále pokračuje, aby veřejné myšlenky usměrnila do patřičných mezí „*Přísně vyloučená je*

⁴⁵ Marie L. Neudorfllová – České ženy v 19. století, 1999, s. 241.

z programu spolkového veškerá okázalost mimo tělocvičnu jako by byly společné výlety, aneb dokonce průvody po ulicích a po venkově.“⁴⁶

V 70. letech o sobě dával spolek vědět. Nebyl uzavřeným společenstvím, jeho aktivity byly nasměrovány navenek, k jiným (ženským) organizacím i ke školství. Od roku 1874 zajišťovaly členky spolku pravidelnou výuku dívčího tělocviku ve škole u sv. Štěpána a v dalších školách v blízkosti Sokolovny. (Žádost městské radě o povolení dívčího tělocviku na obecných školách byla podána v r. 1871). Velkou oporou tu byla r. 1872 vydaná metodická příručka první cvičitelky a náčelnice spolku Klemeni Hanušové, nazvaná Dívčí tělocvik.⁴⁷

V červnu 1870 bylo první veřejné vystoupení spolkové: společná prostná, cvičení na náradí se střídáním (bradla, kruhy, kůň, hrazda, stůl, kolovadla, šplhadla, skok vysoký a daleký) a rej s hudbou, kde Klemeňa doufala v prosazení tělovýchovy a sportu do širší společnosti. To se podařilo spíše spolu se školstvím. Národní listy, vždy nakloněné pro sokolskou věc, přijaly tuto akci s velkou sympatií: „*S radostí neličenou pohlížíme na rozkvétající tento spolek, který nám opětné důkazy neúnavné své činnosti a čilosti podal...Při zvucích hudby objevily se cvičící dívky a paní v stejnokroji tělocvičném. Velmi zajímavými a namnoze pak dosti těžkými cvičeními započato... Oddělení druhé obsahovalo cvičení družstev na náradích... Veškerá cvičení byla velmi zdařile a k nemalému překvapení obecenstva provedena...Nadějeme se, že dívky a paní pražské, poznavše takto pravý účel tělocviku, hojně přistupovati budou k spolku tomu, jeho dalšímu rozvoji z plna srdce voláme Na zdar!*“⁴⁸

Další veřejné cvičení provedly žákyně ve věku 7-13 let v červnu 1872. Tato produkce přilákala tolik obecenstva, že byla i významným kasovním úspěchem (výtěžek byl věnován postiženým povodní). V r. 1874 byl zorganizován odborně vedený kurs pro cvičitelky pražské i venkovské. V některých venkovských městech se totiž rovněž začaly ustavovat kroužky cvičících žen, hledající záštitu v Sokole. Aktivní byly například Sklenářové-Malé, pohřbu paní Anny Náprstkové (matky Vojty Náprstka), jedné ze zakládajících členek atd. Spolek tedy v prvních letech, přestože v obecném ohledu to byla léta krizová, „*nezůstal, jako většina ženských podniků, vzet na půl cesty, ztostokavši se o úskalí, skrze něž jest ženě projíti, než se*

⁴⁶ Markéta Wachtlová – Dílo Klemeni Hanušové, Praha 1948, s. 17.

⁴⁷K. Hanušová vydává r. 1883 Dětský tělocvik, r. 1885 Hry míčem pro mládež, r. 1891 Domácí tělocvik pro dívky chybného držení těla, 1896 Tělocvičné hry mládeže, r. 1907 Tělocvik domácí atd.

⁴⁸Národní listy 1. 7. 1870.

*dostane na svoje nové a přirozené dráhy. Na těchto drahách má se státi člověkem a muže tudíž rovna, ale musí zůstatí přitom ženou. Nemá tedy jednati stůj co stůj otrocky nebo pohodlně, dle mužských vzorů, nýbrž původně a samostatně, tak, jak to vyžadují poměry její ženskosti.*⁴⁹ Spolu s rostoucí prestiží vzrůstaly i řady členek. Největší přírůstek je patrný v řadách žákyň.

V průběhu 80. let nastala změna ve složení osobností ve spolku. Místo všeobecně známých dam, spisovatelek a manželek významných mužů, které jediné vahou své morální síly a vážnosti mohly dokázat, že spolek přežil a dokonce prosperoval (aniž by samy musely odložit krinolinu a rukavičky), přicházejí nositelky méně zvučných jmen, zřejmě však zcela oddané myšlence ženského tělocviku i širšího vzdělávání. Stabilnější se jeví cvičitelský sbor, po dlouhá léta vedený Klemeňou Hanušovou. Ta byla také autorkou sestav a skladeb předvedených na druhém veřejném cvičení 28. května 1875. I toto vystoupení bylo všeobecně pozitivně přijato. Odbývalo se jako obvykle v tělocvičně Sokola, která byla prakticky jediným místem, kde ženy mohly nejen veřejně vystupovat, ale i cvičit v běžných pravidelných hodinách. Vlastní tělocvičnu spolek nikdy neměl. Ke stáří o Klemeně poznamenala Renata Tyršová: *„Byla vysoké postavy, proti níž se hlava, ač vroubená polodlouhými tmavými kadeřemi, zdála skoro malá, živě zbarvená pleti. Ovládala dokonale své pohyby a vyjímala se dobře při každém cviku. Ještě v pozdním věku byla postavy přímé a hlavu nesla na štíhlém krku jako za mladých let.“*

V Sokole bylo otázkám vnější reprezentace, symboliky, formám vzájemných vztahů mezi členy i otázce kroje věnováno neobyčejně mnoho pozornosti. V ženském spolku naopak byla tato témata spíš okrajová, podružná. Představenstvo se příliš netrápilo tím, že nemá k dispozici něco, co by se dalo nazvat klubovou místností. Výbor a cvičitelský sbor se k poradám scházel v bytech svých členek a hostitelka při té příležitosti podávala malou svačinu.

Také nebyla vypracována žádná závazná pravidla pro společenský styk. Navenek byly členky samozřejmě „sestrami“ a ve vzájemné korespondenci se Sokolem je jediné možné oslovení „drazí bratři“ a „drahé sestry“. V běžném styku však zůstalo tehdy mnohem obvyklejší vykání a také oslovení paní nebo slečno bylo chápáno jako přirozené. Tato titulatura přetrvává i v oficiálních zápisech z porad a schůzí ještě v prvním desetiletí 20. století.

⁴⁹ Výňatek z proslovu S. Podlipské po zvolení starostkou spolku 29. listopadu 1869. Cit. podle sborníku Čtyřicátá výroční zpráva Tělocvičného spolku paní a dívek pražských za rok 1869-1909, Praha 1909, s. 9-10.

Členky organizace neměly rovněž potřebu spolkového praporu, neodmyslitelné součásti vnější reprezentace a symboliky Sokola. Pokud se objevily na veřejnosti jako oficiální zástupkyně svého společenství, bylo to vystoupení zcela skromné. Neexistovala paralela k efektnímu mužskému sokolskému kroji. Jediný spolkový šat byl cvičební, pochopitelně zcela nepoužitelný pro jinou příležitost. Vztah k spolkovému kroji byl v ženské organizaci mnohem vlažnější než v Sokole, kde docházelo k dramatickým výstupům a temperamentním diskusím na shromážděních a později i na stránkách spolkového časopisu.⁵⁰

V listopadu a prosinci 1897 formuluje Česká obec sokolská věc takto: „*bud'těž všude, kde poměry tomu dovolují, zřizovány ženské tělocvičné odbory, aneb jiným vhodným způsobem zaveden tělocvik žen*“.⁵¹ To byl značný pokrok. Možnost oficiálního založení ženských odborů Sokola využila hlavně venkovská města. V Praze pak přirozeně ženy z vyšehradského kroužku a brzy i další. Přesto nebyla pozice ženských odborů zdaleka rovnoprávná. O jejich postavení, aktivním a pasivním volebním právu, autonomii a dalších otázkách se diskutovalo ještě mnoho let.

Významná byla účast žen na IV. všesokolském sletu v r. 1901. Ženské vystoupení (900 cvičenek) se poprvé stalo částí programu a bylo všeobecně dobře přijato. Cvičilo se na nářadí z obavy, „*abyžensky tělocvik nepřekračoval při tom meze slušnosti a přiměřenosti v očích diváka*“.⁵² Počet ženských odborů v Sokole vzrůstal. Tím víc vystupovalo do popředí výlučné postavení Tělocvičného spolku paní a dívek.

Druhý všesokolský slet v roce 1907, neměl na rozdíl od sletu předešlého takový úspěch. Své umění předvedlo 500 žákyň ve čtyřech sestavách prosných a hrách a 2400 žen opět cvičilo s kužely, moravské ženy tančily lidové tance, ale výsledný efekt nebyl kvůli dešti a blátu dost dobrý. Úspěch sklidily americké sokolky při cvičení s praporky, které bylo založeno na tanečních krocích, pohybu z místa a ladných postojích. To vyvolalo velký ohlas nejen mezi diváky, ale i u českých cvičenek. Na základě tohoto příkladu se začala v Sokole uplatňovat cvičení, která propagoval sokolský pracovník, český Američan Josef Čermák. Tělocvik byl provázen hudebním a zpěvným doprovodem.

⁵⁰ Časopis Sokol, roč. 3, 1773.

⁵¹ A. Weber, Vývoj ženské otázky v sokolstvu, Sborník sokolský 1912, s. 118.

⁵² O. Táborská: 60 let ženského sokolského tělocviků. Praha 1929, s.29.

3.1.2 Vznik ženského odboru sokola pražského

Od počátku 90. let, kdy začíná být celospolečensky aktuální „ženská otázka“ a kdy jsou na venkově masově zakládány kroužky cvičících žen, je představenstvo Sokola nuceno řešit jejich začlenění a status v rámci organizace. První se o založení samostatného odboru pokusila B. Šourková, cvičící v Tělocvičném spolku, ale její návrh byl Vyšehradskou sokolskou jednotou odmítnut. V r. 1981 tedy založila Dámský kurz tělocvičný, který výborně fungoval, a který po svém úspěšném veřejném cvičení, byl r. 1895 přijat jako ženský odbor jednoty Královský Vyšehrad.

Č.O.S. se otázkou žen a jejich případnými vlastními odbory v Sokole zabývala poprvé na valném sjezdu v roce 1897. Na něm bylo doporučeno věnovat ženské tělesné výchově pozornost a byl dán podnět k zakládání tělocvičných odborů v jednotách či nalezení jiného způsobu praktikování cvičení. Po tomto roce nastal čilý nárůst odborů⁵³, které měly vlastní, ale na jednotě závislou, správu. O rok později byly ženy do Sokola usnesením Č.O.S. úředně přijaty (neměly ale hlasovací právo).⁵³

Otázka je rozřešena prakticky až v letech po 1. světové válce. Během diskuzí a sporů o postavení žen v Sokole, ve spolku docházelo k názorovému rozštěpení. Část členek chtěla, aby spolek zůstal formálně nezávislý, druhá prosazovala splnutí s odbory.⁵⁴

Na valné hromadě v dubnu 1909 převážil ještě názor starostky Anny Slavíkové: *„Příboj rozbourěných vln ženské otázky v Sokolstvu bude doléhati na základy a složení spolku našeho a tu bude třeba semknutí veškerého členstva v jediný pevný šik, který v lásce a svornosti hájiti bude zdravý odkaz šlechtitných zakladatelek a geniálního zakladatele Tyrše tak, že spolek náš nejen že v základech se nezachvěje, ale pro budoucnost nezmarně se upevní a vyjde ze zápasu jako vítěz, přinášející ženské otázce sokolské zdravé rozluštění, a tím nejen ženě české, ale i ženě slovanské veliké poslání. Od mládeží tkví mi v duši veliký ideál ženy slovanské volné, pout nevolnictví zbavené, v jediný svaz spojené a pracující společně za blaho a štěstí veliké rodiny slovanské - proč neměl a nemohl by tento ideál uskutečniti se v Sokole?“*.⁵⁵

Předsudky se lámou jen pomalu. Těžko hledat pro toto období výstižnější charakteristiku než slova jedné z významných představitelk ženského tělocvičného

⁵³ Klímová, Eliška, Postavení žen v Sokole Brno I. 1902-1915, Brno 2010.

⁵⁴ Štěpánová, Irena: Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Lidé města 2003, č. 10, s. 59-76

⁵⁵ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, sb. Zápisník výboru z valných hromad Tělocvičného spolku paní a dívek pražských, krabice 2, inv. č. a-a1-17.

hnutí: „Podlehly jsme, ale myslím, jen k našemu prospěchu. Neboť domnívám se, že jest lepší postupný vývoj než náhlý převrat. Dle mého mínění nejsme dosud vychovány pro úplnou samosprávnost, schází nám důkladná zkušenost a důvěryhodná samostatnost. Emancipujme se dříve z područí a vedení mužů v tělocviku a ve vedení odborů dokažme, že dovedeme též samostatně pracovat po boku mužů. Uplatíme práci svou nejen po stránce tělocvičné, ale i po stránce vzdělávací jak v odborech, tak i v župě. Vychovejme si v odborech ženu po sokolsku i pro její vznešený úkol vychovatelky. Nezabavujme členky naše pelu ženskosti, nevychovávejme mužatky, ale družky, vědomé povinností nejen národních, ale i rodinných...”⁵⁶ Starší členky hájí dosavadní relativně nezávislé emancipované postavení v rámci Sokola, chtějí se začlenit do organizace stejně jako ostatní ženské odbory a spolu s nimi usilovat o postupné zrovnoprávnění. Po výměně ve vedoucích funkcích se r. 1912 stává spolek „Ženským odborem Sokola pražského“ a pod tímto názvem se také zúčastňuje VI. všesokolského sletu v červnu 1912.

Například Josef Kavalír, který o této problematice referoval na val. sjezdu v listopadu 1910 prohlásil, že „sokolstvo jest organizace branná. Žena nemá proto v ní býti ani starostkou, ani náčelnicí, ani jednatelkou, poněvadž v ní by se brannost neodrážela.“⁵⁷ Teprve v meziválečném období je vyřešena „ženská otázka“ v Sokole.

⁵⁶ B. Šourková, Historický vývin ženských odborů. In: VI. slet všesokolský v Praze 1912. Průvodce výstavou sokolskou v radnici Staroměstské v Praze, Praha 1912, s. 67.

⁵⁷ Citováno podle Waic, Marek: Sokol v české společnosti. In: Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu. Ed. Waic, Marek., s. 215-228.

4. Tělovýchova a škola na přelomu 19. a 20. století

Z památek literárních i uměleckých starověkého Řecka je patrné, že ženy, ač jim byl sport zakázán, byly vedeny tancem a hrami ke kráse, zdraví a tělesné zdatnosti. Vyhovoval tak naturalistickému pojetí ženskosti ve starověku. Jen ve staré Spartě byla žena vedena ve stejné míře k tělesné zdatnosti jako muž z důvodu branných. „*Od ženy žádejme stejně tělesnou dokonalost, zdatnost, zdraví a krásu, která se projevuje v jemnosti, ladnosti a graciéznosti pohybu, v rytmičnosti a obratnosti.*“⁵⁸ V období středověku bylo tělo zanedbáváno, opětovná náprava tělesné výchovy nastala až v období humanismu. Během Napoleonských válek na přelomu 18. a 19. století byla tělesná výchova brána jako vojenský výcvik k brannosti.

Dříve než se dostala tělovýchova do škol dívčích, byl sport předmětem na chlapeckých školách. Po církevních zásazích do školství, kdy byl tělocvik zakazován z důvodů mravnosti, byla kolem roku 1859 po pádu Bachova absolutismu situace uvolněnější. Vše měla pod kontrolou Tělovýchovná jednota Sokol.

4.1 Tělovýchova na dívčích školách

Největší zásluhy o zavádění tělesné výchovy do škol ve střední Evropě 30. let 19. století měl Adolf Spiess (1810 - 1858). Zavedl systém prostných a nářadová cvičení, jako například bradla, hrazda, kruhy, žebříky aj. Jako řádný předmět měl A. Spiess zavést tělocvik po roce 1842 tzn. po nástupu Fridricha Viléma IV. Ve své Tělocvičné knize pro školy (*Das Turnbuch für Schulen*) r. 1847 a 1851, popisuje cviky pro chlapce a dívky v rozmezí 6-10 a 10-16 let.

Pokud se cvičilo na nářadí, cvičilo se podobně na několika nářadích současně. Na dívčích školách národních a vyšších se v Evropě začal prosazovat tělocvik až v 60. letech.⁵⁹ Otto Heinrich Jäger (1828-1912) prosazoval u dívek více námahy a byl proti tanci.⁶⁰ Celkově se ve školství díky školským zákonům pro Uhry a Rakousko, začala prosazovat povinná tělesná výchova mezi roky 1868-1869. Zavedly povinnou tělesnou výchovu do škol obecných, měšťanských a učitelských

⁵⁸ František Smotlacha, *Přednášky a stati z tělesné výchovy*, svazek II., Praha 1922.

⁵⁹ Roku 1860 vznikl v Berlíně další spolek *Thuselda*, ale teprve od roku 1887 začaly vznikat ženské odbory při mužských tělocvičných jednotách. Před veřejnost vystoupily německé cvičenky 1888. R. 1901 se poprvé účastnily všesokolského sletu v Praze.

⁶⁰ J. Kössl, J. Štumbauer, M. Waic- *Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy*, Praha 2008, s. 52.

ústavů, a to pro chlapce i dívky (podle novely školského zákona z r. 1883 byla tělesná výchova dívek prohlášena opět jen za nepovinnou).

V ženském školství v českém království se začal tělocvik prosazovat velmi pomalu z důvodu konzervativního přístupu k ženské otázce. Velmi významnou roli sehrála česká cvičitelka v Sokole Klemeňa Hanušová, která i učila na dívčích školách. Byla ve stálém kontaktu s dívkami a věděla o jejich potřebách a problémech, a tak se snažila sestavit na základě svých zkušeností vlastní cvičební plány pro ženy s důrazem nejen na zdatnost, ale i půvab. Sepsala i knihu o výuce malých dítek ve škole pro pečovatelky.⁶¹

Klemeňa byla toho názoru, že se tělocvik neprosadil dostatečně do všech společenských vrstev, jak měla v úmyslu. Proto roku 1871 podal spolek žádost o zavedení tělocviku do dívčích škol a zároveň by se o žákyně a přípravu staraly ženy ze spolku. V tuto dobu se začalo zakládat i více učitelských ústavů zaměřených na tělovýchovu, aby se mohl tělocvik vyučovat na všech školách tělocvik jako předmět. Co se týče ženských tělovýchovných ústavů, nacházely se v Praze dva, jeden státní a druhý soukromý, oba německé. Tělocvik učila Emilie Macháčková, ale ta se roku 1873 vzdala místa. To bylo předáno Klemeně Hanušové, která učila ve státním ústavě a od roku 1877 v českém ústavě sv. Anny.

Byly provozovány i ortopedická cvičení pro dívky s vadným držením těla, stále pod vedením Hanušové a Dr. Schwarze, u těch dívek, „*u nichž se bylo obávati špatného vzrůstu*“, dále byly zavedeny hry pro nejmladší od 3-6 let, „*upraveno pro ně tzv. rejdiště, které bylo hojno navštěvovati*.“⁶²

Sport začal nesměle pronikat i do škol, především zásluhou tzv. herního nařízení (Spielerlass) ministra kultu a vyučování Paula Gautsche z roku 1890. Pokrokoví učitelé, sokolští a sportovní funkcionáři v čele s Josefem Klenkou se pokusili hrát a sportu ve školní tělesné výchově napomoci. Roku 1893 založili Spolek pro pěstování her české mládeže. Spolek se snažil budovat hřiště, která pak byla propůjčována školám a spolkům.

Když bylo roku 1890 otevřeno první ženské gymnasium Minerva⁶³, byl zde poprvé uveden tělocvik jako povinný. Byl však omezen z důvodu, že nebyla

⁶¹Klemeňa Hanušová – Dětský tělocvik: návod, jak dítky útlého stáří cvičiti a pohybem zdravě zaměstnati, Praha 1883.

⁶³K rukám slč. Kl. Hanušové. / Slavný výbore Tělocvičného spolku paní a dívek pražských! / V hluboké úctě podepsaný výbor spolku Minervy vzdává slavnému výboru TSPDP nejvroucnější díky za nezištnou obětavost a ochotu, kterou týž Minervě prokázal, udílelv žačkám střední školy její ve 2. pololetí šk. roku 1890/91 bezplatně vyučování tělocvičné a prosíme, by nezkrácená přízeň slavného spolku i na příští léta ústavu našemu vlídně byla

tělocvična. Bylo tak doporučováno chodit cvičit do Sokola, dívky měly slevu na kluziště a do lázní. Ve výročních zprávách je uvedeno, kolik žákyň se zapojilo do cvičení, kolik je plavkyň a které jiné sporty se provozují.⁶⁴ Nepovinná tělesná výchova u dívek na středních školách byla od r. 1900. Zavedení povinné tělesné výchovy na středních dívčích školách je roku 1913.⁶⁵

Významným mezníkem byla tzv. novorakouská metoda, vzniklá v rozmezí 1919-1922, *Karla Gaulhofer* (1885-1941) a *Margarette Streicherové* (1891-1961) na základě kritického rozboru Spiessova systému tělesné výchovy. V této reformě se kladl důraz na změnu ve zdravotní gymnastice žen. Tělesná výchova má mít charakter hlavně výchovný a zdravotní.

zachována. / V účtě nejoddanější výbor Minervy / spolku pro ženské studium v Praze / Jos. Baudiš / t.č. předseda. / V Praze, 23. června 1891. Fond spolku 3-6-1, Koresp. přijatá 1891.

⁶⁴Roku 1895 prvních 16 minervistek maturuje na chlapeckém gymnáziu. Ve stejném roce Filozofická fakulta české univerzity přijímá 6 absolventek Minervy v oboru učitelství. Ve stejném roce také Lékařská fakulta německé univerzity povoluje ženám návštěvu přednášek, zatímco česká LF se brání vstupu žen. Již od r. 1900 se mohou přihlásit jako řádné studentky a z Filozofické fakulty vycházejí první absolventky. To je prvopočátek vysokoškolského vzdělávání dívek v českém prostředí, kdy počet žen na VŠ rapidně vzrostl v průběhu 1. světové války. Úplná demokratizace nastane při vzniku Československa roku 1918, kdy ženy obdrží volební právo a mohou se již hlásit i na Právnickou fakultu.

⁶⁵J. Kössl, J. Štumbauer, M. Waic-Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy, Praha 2008.

5. Počátky sportování žen v Evropě a v Čechách

Počátky ženského cvičení a sportovní lze hledat v šlechtických kruzích, kde se dámy věnovaly jízdě na koni, házení míčem a střelbě z luku. V druhé polovině 19. století se sportovní aktivity začaly ve velkém rozšiřovat i do měšťanských vrstev, kde byl sport pro ženy zpočátku pouze součástí společenské zábavy. Jedním z prvních sportů, který hrály ženy ve stejné míře jako muži, byl tenis. Prvním závodním sportem byla cyklistika.⁶⁶

V 80. letech se postupně začal v Evropě rozvíjet i ženský sport. V nejvyspělejších zemích Evropy a ve vyšší společnosti ženy pěstovaly veslování, tenis, bruslení, plavání a šerm. Ženy nebyly brány do existujících sportovních spolků, a proto si začaly zakládat (někdy i s podporou mužů, jako např. u nás Vojtěch Náprstek a dr. Miroslav Tyrš) své vlastní dámské spolky sportovního i tělocvičeného charakteru.⁶⁷

V 70. letech se v českých městech rozšířilo bruslení na kluzištích tzv. klouzání. V těchto okamžicích mohli mladí lidé navázat důvěrnější známost, flirtovat a bavit se. Vše bylo ponecháno spíše pro mladší generaci lidí, pokud se na ledě ukázala žena provdaná, byla společnost pohoršena.

Vedle školní tělesné výchovy a rozvíjejícího se sportu měly pro ženskou tělesnou výchovu největší význam moderní směry taneční, baletní a zdravotní gymnastika. Počátky rozvoje těchto směrů lze vypožorovat již v 80. a 90. letech. Zdrojů bylo mnoho a je velmi těžké rozpoznat, kdo z koho vychází a na koho navazuje. Kořeny nacházíme jednak již u *Jeana George Noverry* (1727 - 1810), který vytvořil tzv. dramatický balet a ovlivnil tak další vývoj baletního umění jako celku. Existují i vztahy k švédskému systému. Lze však říci, že hlavním místem zrodu moderních ženských tělovýchovných systémů byla Francie. Jedním z předchůdců výrazového tance byl francouzský herec a pedagog *Francois Delsarte* (1811 - 1871), který provedl analýzu pohybu v jeho emociálním projevu. Stal se zakladatelem tzv. estetického tělocviku, který spojoval zdravotní význam pohybu s jeho krásou.⁶⁸ Tanec, balet a gymnastika procházely různým vývojem a vzájemně se prolínaly.

⁶⁶Schůtová, Jitka: Počátky ženského sportu v Čechách. In: Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších střeoevropských zemích. Vznik a vývoj do druhé světové války, Edd. Schůtová, J., Waic, M. Praha 2003, s.55-59

⁶⁷J. Kössl, J. Štumbauer, M. Waic-Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy, Praha 2008.

⁶⁸http://www.eamos.cz/amos/kat_tv/modules/low/kurz_text.php?id_kap=18&kod_kurzu=kat_tv_9025&identifik=kat_tv4.12. 2010.

Tento umělecký pohyb však hrál velmi důležitou roli pro ženy, jakožto sport a gymnastika se stala poté i nedílnou součástí Olympijských her.

Do Čech se rytmika dostala při zájezdu amerických sokolu na VI. všesokolský slet v roce 1912.

V Čechách sehrál v 80. a 90. letech významnou roli v zakladatelské činnosti sportovních odvětví a klubů Josef Rössler-Ořovský (1869-1933). Tento muž byl velmi významná osobnost sportu v českých zemích, který se snažil o sportovní svébytnost a kulturní nezávislost. Byl milovníkem sportování od mládí a již v ranních hodinách byl sto jít bruslit na Vltavu. Stejně tak jako jeden z prvních vyzkoušel jízdu ještě tehdy na 3 metrových lyžích, a to přímo na Václavském náměstí. Stejně i svou ženu Emilku pral na lyže do hor roku 1904 poprvé. V staniční knize Dvorských bud 27.listopadu 1904 píše Josef „*Vyjeli jsme na saních z Jilemnice ráno do Vítkovic. /.../ Moje paní jela poprvé na lyžích a držela se výborně. Doporučuji všem českým turistkám jízdu na lyžích. J.Rössler, Č. Ski-Cl. Praha.*“ Pod těmito řádky napsala jeho paní “*Stvrzuji až na tu výbornost, což nedopouští vzorná skromnost. Emila Rösslerová, Č.S.K.*“⁶⁹

Založil sportovní organizace jako: Bruslařský závodní klub, Český ski klub Praha, Český yacht klub Praha, Česká atletická amatérská unie, Český olympijský výbor, Svaz kanoistů, svaz lyžařů atd.⁷⁰

5.1 České ženy na olympijských hrách (1900-1936)

Při vzniku mezinárodního olympijského výboru se nepočítalo s myšlenkou začlenit do veřejného sportu i ženy, sám se k tomu tak vyjádřil i zakladatel Pierre de Coubertin, „*Osobně nesouhlasím s účastí žen na veřejných závodech, to ale neznamená, že ženy nemohou provozovat řadu sportů. Jen ne na veřejnosti. Při olympijských hrách je jejich hlavní rolí-stejně jako při rytířských turnajích-věncit vítěze.*“⁷¹ I přes jeho odpor ženy startovaly r. 1900 v Paříži v tenisu (*Hedwiga Rosenbaumová*, která nebyla v oficiální výpravě ČOV, startovala samostatně s příslušnosti Prag – Praha a získala dokonce dvě bronzové medaile.⁷²) Poté

⁶⁹ Václav Pacina, Sport v království českém, Praha 1986, s. 102.

⁷⁰ Těže.

⁷¹ J.Kössl,J. Štumbauer,M. Waic-Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy, Praha 2008.

⁷² <http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/ro/hedwiga-rosenbaumova-1.html> 26. 6.2011

startovala za ČOV v Antverpách r. 1920 *Milada Srbková*)⁷³ a golfu, r.1904 byla ženská účast v lukostřelbě (české sportovkyně se neúčastnily), 1912 v plavání (ČOV vyslal r 1924 *Evu Chalupovou*, která v 400m volný způsob skončila 5 v rozplavbě=vyřazena. Na 100m znak skončila *Jarmila Müllerová*, dále na 200m prsa ženy v rozplavbě skončila 4. *Běla Drážková*=vyřazena; skoky z prkna *Aloisie Krongeigerová*= 9. v kvalifikační skupině=vyřazena.)⁷⁴ Roku 1928 kromě zimních her ve Sv. Mořici kde se účastnila naše krasobruslařská dvojice manželů *Veselích*, byly pořádány i letní olympijské hry v Amsterdamu, kde se účastnila česká sportovkyně poprvé v šermu, a to *Jarmila Chalupková*, skončila druhá v kvalifikační skupině (Addamsová BEL 5:2, Bogenová HUN 5:3, Gripenstedtová SWE 5:4, Hopperová USA 5:4, Ahlmann-Ohlsenová DEN 5:1, de Boerová 2:5) a následovně 7. V semifinálové skupině, tudíž vyřazena. IV zimních olympijských her v Garmisch-Partenkirchen 6. - 16. 2.1936 se zúčastnila poprvé v lyžování *Růžena Bainhauerová* (archiv), *Trüde Mohwaldová* a *Hilda Walterová*. Za krasobruslení vystoupily jednotlivé krasobruslařky *Věra Hrubá* (17.místo) a *Fritzi Metznerová* (20.místo).⁷⁵ Letní OH v Berlíně byly pod taktem fašistického Německa, zde se poprvé účastnily české sportovkyně v atletice a gymnastice, kde české ženské družstvo obdrželo stříbrnou medaili.⁷⁶

Významnou událostí pro ženský sport byl vznik Mezinárodní ženské federace sportu (FSFI) roku 1921, která začala od roku 1922 pořádat ženské olympijské hry poté přejmenované na Ženské světové hry. FSFI a Ženské světové hry zanikly s přijetím ženské atletiky do programu her roku 1928 v Amsterdamu. Nutno podotknout, že první žena se stala členkou MOV až roku 1981.

⁷³ Pavel Hladík-Česká účast na olympijských hrách (1896-1912), in: Český olympijský výbor:dokumentace k dějinám českého olympismu, 1díl 1891-1918, Praha 1998, s. 146-162.

⁷⁴ Pavel Hladík-Česká účast na olympijských hrách (1918-), in: Český olympijský výbor:dokumentace k dějinám českého olympismu, 2díl 1918-1945, Praha 1998, s. 176-177.

⁷⁵ Těž, s.202.

⁷⁶ Jaroslava Bajarová, Vlasta Děkanová, Božena Dobešová, Vlasta Foltová, Anna Hřebřinová, Matylda Pálffyová, Zdeňka Veřmířovská, Marie Větrovská.

6. Ženy a sport na českých vysokých školách

Hlavní částí této práce by mělo být zachycení kontinuity v ženském sportu, a to především na veřejnosti. Pro toto téma jsem si vybrala vysokoškolský sport. Ženy na vysokých školách byly již přijímány, tudíž se jich záležitost tělovýchovy dotýkala také. Možností vystudovat gymnasium, a tak se připravit na vysokou školu, byly české ženy další krok ke společenské integraci s muži. Naskytla se jim možnost zařadit se mezi mužskou společnost, nejen ve vzdělání, ale i v zaměstnání. Sport začal být brán jako koníček pro volný čas, ale to až zhruba ve 20. letech, kdy byla po r. 1918 zákonem stanovená pracovní doba 8 hodin. Lidé tak nemuseli trávit celý den v práci a mohli se věnovat také jiným aktivitám. Předtím byl však tělocvik a sport brán jako dobrá věc, hlavně ze zdravotního hlediska. Přiblížit pohled na situaci kolem roku 1913 nám může členka Sokola, která sepsala krátkou stat', věnovanou mladým a dospívajícím dívkám. *„A přece není tělesnému zdraví nic tak prospěšné jako tělocvik. Není příčiny, proč by tělu ženy nesloužilo v zásadě totéž, co tělu mužovu. Způsob a míra cvičení musí arcit' přizpůsobena býti tělesným silám ženy/.../Je známo, že duševní práce vyčerpává více síly než hmotná. A přece naše inteligentky velmi nepatrným % účastní se tělocviku sokolského. Vyplývá to rady české inteligence, že chce vlivem svého vzdělání býti všude v popředí..*

6.1 Vysokoškolský sport před 1. světovou válkou do roku 1918

Počátky tělesné výchovy, jak ji známe, lze vypočítávat rokem 1908, kdy ještě české země spadaly pod Rakousko-Uhersko. Ještě předtím je třeba zmínit r. 1896, kdy byl založen Spolek pro pěstování her mládeže. Přelom století byla doba, kdy se tělovýchova a sport dostávala i do školství. Roku 1906 podal Svaz československého studentstva žádost o zřízení universitního tělocvičného ústavu, jaký byl ve Vídni založen již roku 1895. Vláda žádosti vyhověla po dvou letech.⁷⁷ Antonín Křištof, původně profesor matematiky a fyziky na středních školách, se stal prvním lektorem tělovýchovy a her na vysokých školách, lektorát vznikl r. 1908. Sjednotil studenty pražských vysokých škol ve sportovních hrách a tělocviku. Vytvořil i vhodný sport pro dívky, a to házenou, která se vyvinula na školních hřištích, jako náhrada zakazované kopané. *„Chtěl*

⁷⁷ J. Kössl, J. Štumbauer, M. Waic-Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy, Praha 2008, s. 119.

míti hru, která by neměla výtek, činěných kopané a hodila by se i pro dívky“⁷⁸ je to kombinace americké „košíkové“, kterou zavedl r. 1906 Klenka a kopané. Prof. Křištof dal této hře přesná pravidla a přijal ji mezi společenské hry na vysokých školách. Házená se poté rozšířila i mezi sokolskými jednotami. Také se zasloužil o počátky vysokoškolského vzdělání pro učitele tělocviku. 1. dubna 1910 však náhle zemřel.

Započatou práci převzal Prof. František Smotlacha (obr.), zakladatel vysokoškolského sportu, dále jen V. S., sdružujícího v počátcích pouze studentské oddíly university Karlovy a Techniky Praha.⁷⁹ Do vzniku V. S. studenti byli roztroušeni po sokolských jednotách a různých tělocvičných spolcích. Činnost měla úspěch. Tělovýchova byla posléze rozšířena do všech vysokých škol v Praze a poté do všech vysokoškolských měst. Prof. Smotlacha k házené, tenisu a kopané přidal zprvu lehkou atletiku, aby studenti neodpadávali od sportu, dohodl se prof. Smotlacha se Sokolem pražským a malostranským o využití jejich prostor pro lehkou atletiku. Vídeňská vláda však do úmluv zasahovala a směřovala jednání o tělocvičně na některou ze středních škol. Byla ujednána cvičení 2 večery v týdnu v tělocvičně gymnasia v Praze II. Křemencova ul., výuka byla zahájena r. 1912. Hřiště bylo na Letné, první v pořadí byli univerzitní studenti až poté mládež.⁸⁰ Ve stejném roce obdrželo pražské studentstvo na rozvoj svého sportu 1000 K (což byl jen nepatrný zlomek na podporu tělovýchovy oproti podpoře rakouské tělovýchovy) od vídeňské vlády. Od roku 1914 bylo používáno hřiště na Strakově akademii (což je dnešní úřad vlády ČR) kde byla z iniciativy Prof. Smotlacha vybudována první vysokoškolská hřiště.(obr)

Zde rozvedu předměty, v kterých se objevovaly dívky, kromě těchto sportů se ještě na VŠ uplatnil hokej, kopaná, letní práce apod.:

Tělocvik-byl zaveden 1912/13 spolu s lehkou atletikou v tělocvičně gymnasia v Praze 2, Křemencova ul. Cvičilo se po dvou oddílech, pro pokročilé a začátečníky. „*Kdyby se přihlásil dostatečný počet posluchaček, čehož dosavad není, mohlo by se zařídit zvláštní oddělení samostatné pod vedením jedné nebo více cvičitelek z řad studentských. Tento dívčí tělocvik dnes a v nejbližší době dobře může být*

⁷⁸ Dr. František Smotlacha, Přednášky a stati z tělesné výchovy, cyklus samostatných úvah a pozorování, Praha 1921.

⁷⁹ V prvním roce působení měl VS pouze 153 členů viz. 100 let vysokoškolského sportu, Praha 2010.

⁸⁰ Roku 1910 bylo studentstva UK a Techniky celkem 80, roku 1911 byl počet 96.

nahrazován sportovními odvětvími a hrami, při nich koedukce jest nejen možná, ale naopak žádoucí (lan-tennis, bruslení, házená)“⁸¹

Lehká atletika- vedena od r. 1910. Cvičilo se v létě a na podzim 4krát týdně na večer na Vendelince. Každoročně se konaly závody Universita-Technika, vždy na hřišti S. K. Slavia na Letné. V zimě se cvičilo v gymnasiu.

Lawn-tennis- od roku 1910, od r.1912 nejvíce navštěvovaný sport na vysokých školách. Dostupné byly 4-5 kurty na Letné a na Vendelincích. Hrál se celý den za příznivého počasí. Vždy na konci letního semestru se konaly turnaje vysokých škol. „Tenis pěstovaný v klubech je velmi drahý, průměrný vysokoškolský student proto nemá možnost. Na universitě a technice tím, že se propůjčuje náradí a hřiště je zdarma a nevyžaduje se zvláštních úborů a nepodnikají se nákladné společenské zábavy, stává se tenis sportem studentovi přístupný.

Bruslení, krasobruslení- zavedeno v zimním běhu 1913/14 jako náhrada za sportovní hry z letního období. Najato matiční kluziště („Na hradbách“) na Královských Vinohradech. Pěstoval se tu i hokej.

Skaut, vycházky do přírody- zaveden na jaře 1912. Opatřeny stany, každý týden vyjížďka 1-2 výpravy do okolí Prahy, pod vedením učitele a jeho zástupců. O prázdninách konány delší výpravy.

Během první světové války (1914-1918) sportovní činnost jako taková upadá, protože byla nevyhnutelná branná povinnost pro muže. O chod sokolské činnosti se museli postarat ženy. V tabulce je názorně ukázáno, v jakých sportech se uplatnily dívky, po I. světové válce se ke sportu hlásil vyšší počet dívek než před válkou.⁸² Během války tedy cvičení ustalo, po válce se prof. Smotlacha opět snažil navrátit do starých kolejí, což bylo obtížné z důvodů nedostatku financí. Nebyly peníze na nájem hřiště či kluziště, ceny náradí vzrostly a dotace vídeňskou vládou byla vyplacena (1000 K). „*Jelikož nebylo spojitosti z doby před válkou, hlásilo se jen něco málo studentů, kteří byli na dovolené a posluchaček, kdežto studenti, kteří byli*

⁸¹ František Smotlacha- O tělesné výchově na českých vysokých školách v Praze, Praha 1928, s.14.

⁸² Tabulka vychází z knihy Fr.Smotlacha- O tělesné výchově na českých vysokých školách v Praze, Praha 1928, s. 121.

sproštění vojenské služby, tělocviku a sportu se vyhýbali.“⁸³Heslem F. Smotlachy bylo *“síla, brannost, vítězství a krása”*, což vypovídá o faktu, že tělovýchova měla být především výchovným nástrojem, měla upevňovat zdraví. Až na druhém místě byli cíle dosáhnout vrcholových výkonů. Avšak ti co byli ve svých výkonech vynikající, mohli se zúčastnit na mezinárodním poli. Byl i propagátorem moderní tělesné výchovy, sport pro všechny bez omezení a jakousi protiváhou konzervativním pohledům na sport a tělovýchovu.⁸⁴

6.1.2 Vysokoškolský sport od vzniku Československa do roku 1938

Vznik samostatného Československa podnítilo učitele TV koncem roku 1918 podat podrobný program a plán tělesné výchovy na VŠ, zavedení tělesné výchovy jako povinného předmětu na vysokých školách. Vysokoškolský učitelský sbor návrh schválil a tělesná výchova s podporou Svazu vysokoškolského studentstva mohla rozkvétat. Bylo to nasměrováno hlavně na studenty, kteří se sportu vyhýbali buďto s finančních nebo časových důvodů. V tomto poválečném období také nesmírně vzrostl počet studentek zabývajících se sportem, dívky byly nejsilnější ve sportech jako je házená, tenis, rytmika a bruslení.

Po převratu se zvýšil počet sportovních odvětví ve V. S. V roce 1919 přibyl box a volejbal, roku 1920 plavání, roku 1921 cyklistika a horolezectví, roku 1922 veslování, jízda na koni, šerm, střelba, plachtové létání a roku 1924 motocyklistika, ping-pong a plachtění na vodě. *Tělocvik žen* byl zaveden roku 1919 také nejdříve v zimě jako doplněk pro hráčky různých sportů. Navštěvovala je i řada studentek, které neměla čas na jiná cvičení. Tělocvik žen se konal zprvu po dva večery v tělocvičně gymnázia na Vinohradech, později v Jiráskově gymnáziu v Resslově ulici. Cvičení řídil sám učitel za pomoci ženského cvičitelského sboru. Plavání se rozmohlo v roce 1920, chodilo se plavat do lázní Koruna a další roky na plovárnu v Klárově, dále plovárny na Vyšehradě, na Smíchově, účast byla od začátku i u žen, v letech 1920/21 až 1922/23 mužů: 575, 792, 632 a žen: 75, 85 a 123.⁸⁵Dr. Smotlacha sdružoval studenty do oddílů, odborů, klubů, kroužků, svazů apod. podle nejrozličnějších

⁸³ František Smotlacha-O tělesné výchově na českých vysokých školách in: Přednášky a stati z tělesné výchovy, Praha, 1921, s. 9.

⁸⁴ Jan Bělohávek, František Dvořák, Květoslav Jech- 100 let českého vysokoškolského sportu, Praha 2010.

⁸⁵ Zdeněk Valjent – Historie VŠ sportu a TV na vysokých školách, Praha 2008, Kreditní práce ČVUT, s. 17.

hledisek, např. Podle fakult, kolejí, sportovního odvětví, podle pražského i mimopražského bydliště apod.⁸⁶

Víme, že Čechy byly čtvrtou zemí po Anglii, Francii a Polsku, kde vysokoškolský sport zapustil své kořeny. Významným faktem zůstává, že vysokoškolský sport na rozdíl od středoškolského, se rozvíjel na mezinárodní úrovni, a to již na počátku 20. století. Roku 1923 byl z národních vysokoškolských svazů utvořen mezinárodní vysokoškolský sport.⁸⁷ Ve stejném roce byly uspořádány první letní vysokoškolské hry, které se konaly ještě devětkrát až do roku 1939 (v tomto roce byly hry uskutečněny ve Vídni, ale účastnili se jich jen studenti z fašistických států). Zimní hry se uskutečnily první v r. 1927 a ukončilo je také vypuknutí II. světové války.

Český sport a tělocvik se nechal inspirovat z Anglie, která byla v mnohém vpřed, protože měla dobrou finanční podporu na rozdíl od českého sportu do roku 1918. Stejně tak navštívil Dr. Smotlacha o prázdninách roku 1930 Velkou Británii a sám se přesvědčil o vyspělosti v tomto směru, a to i co se týče žen a jejich emancipace. Ze zážitku sepsal roku 1935 knihu s názvem *Sport a tělesná výchova v Anglii*.⁸⁸

*Prostory pro TV: tělocvičny zimní: Marathón, Strakova Akademie, gymnasium v Resslově a Křemencově, gymnasium Krásnohorská, v koleji Švehlově a Masarykově. Letní tělocvična nářadová a dráha atletická: v zahradě ve Strakově Akademii. Hřiště: ve Strakově Akademii, na Albertově a pod Karlovým, na Císařské louce, na Libeňském ostrově (Maniny), na Švehlově nábřeží, u Radiostanice, za Vinohrady u Strašnic, ve Švehlově koleji, na Letné, ve Studentské kolonii, v Masarykově koleji, v Dejvicích na Růžku, na staveništi české techniky. Plovárny celoroční (zimní): Axa, Tyršův dům na Klárově, na Slupi. Letní: Vyšehradská, vojenská, Císařská louka atd. Loděnice: na Císařské louce, na Smíchovském pobřeží a v Braníci. Střelnice vojenské: V Kobylisích a v Milovicích. Zimní cvičebna pro box, stolní tenis ve Strakově Akademii. Chata na Padrti. Sídlo a místnosti ústavu: Praha II. Černá ulice 7A, Marathón.*⁸⁹

⁸⁶ Existovaly tedy oddíly mediků, právníků, techniků, Atletický klub Vysokoškolského sportu Praha, Motoklub, Vysokoškolský sport Hlávková kolej, Vysokoškolský sport vinohradský, vršovický, nuselský, Vysokoškolský sport Strakova akademie, Vysokoškolský sport Císařská louka apod.

⁸⁷ Hlavním iniciátorem byl Francouz Jean Petitjean, bývalý skvělý sprinter Francie.

⁸⁸ V kapitole Tělesná výchova a sport anglické ženy popisuje, jak jsou v tomto hledisku napřed před ostatní Evropou. Ženy hrají pozemní hokej, lacrosse, lawntenis, golf, leťectví, střelba, automobilismus atp.

⁸⁹ Zdeněk Valjent – Historie VŠ sportu a TV na vysokých školách, Praha 2008, Kreditní práce ČVUT, s. 36.

Dne 15. 3. 1939 byl vyhlášen protektorát Čechy a Morava a moci se ujala německá nacistická okupace. Dne 17. 11. 1939 byly uzavřeny vysoké školy v Československu, to mělo za následek vysoký úpadek studentského sportu a nejsem studentského, ale i veřejného protože byl zrušen i Sokol. Po uzavření vysokých škol za nacistické okupace r. 1939 cvičení studentů bylo utlumeno, odpadlo i zázemí sportovního Sokola, který byl také zrušen. Záchranou a útočištěm jim byl vytvořený klub „Národní sportovní klub – NSK“ vytvořený Ing. Schrankem, pracovníkem ministerstva hospodářství.⁹⁰

6.1.3 Počátky Junáka⁹¹

V roce 1911 navštívil Anglii Alois B. Svojsík (1879-1938) kde se seznámil s rozvíjejícím se skautským hnutím, které poté od r. 1912 uplatil i v Čechách. Nejprve usiloval o to, aby byl skauting částí skautského hnutí, ale to sokolské hnutí odmítlo, proto začaly první skautské oddíly vznikat samostatně. Sice začínaly tyto organizace mimo školu, ale spojeny se školami byly tím, že jejich vedoucími byli učitelé. Roku 1914 z podnětu Svojsíka vznikl v Praze Junák-český skaut.⁹² Skautingu se věnovalo roku 1923/24 celkem 661 mužů a 150 žen. Velice činnými oddíly VS jsou oddíly turistické. Je totiž žádoucí, aby veškeré studentstvo na víkend opouštělo Prahu a poznávalo naši vlast. Mnoho oddílů podniká výpravy na Slovensko a na Podkarpatskou Rus. Význačná je také horská turistika za poznáním našich hor: Krkonoš, Šumavy, Tater, Orlických hor, Rudohoří, Beskyd apod. V roce 1923/24 cestovalo ve VS 1653 mužů a 385 žen. Co se o junáku pro dívky říkalo, se dá vyčíst z novinových článků, například z 30. let je vycházelo nejen na toto téma periodikum Sport a hry, článek O dívčím junáku, kde je patrné, jaký byl pohled té doby na účast dívek v junáku., „Stává se, že maminky tvrdí o skautingu, že se pro dívky nehodí, musí je mít pod dozorem atd. To ve 13 letech. Ale již v 16 letech nalézáme velmi mnoho právě takových děvčátek bez dozoru „na trampu“. /.../ Mnozí lidé nedovedou dosud ocenit význam junáctví a stále nevidí rozdíl mezi navázaným trampíngem a ukázněným a zodpovědným skautingem. /.../ Děvčátka, tak jako hoši, chodí do školy, učí se, bydlí v nezdravých mnohdy bytech, vdechují špatný vzduch velkoměsta a

⁹⁰ Jan Bělohávek, František Dvořák, Květoslav Jech- 100 let českého vysokoškolského sportu, 2010.

⁹¹ Fotografie v příloze

⁹² J.Kössl, J. Štumbauer, M. Waic-Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy, Praha 2008.

*potřebují stejně alespoň v neděli pobyt na zdravém vzduchu. Budou z nich jednou ženy, které jsou předurčeny k výchově nového pokolení. Naše hnutí budujeme na základě koedukace tj. společné výchovy chlapců a dívek. V kmenech našich jsou základní prvky demokracie a socialismu. Všichni chlapci a všechna děvčata jsou si sobě rovni. Nechceme vychovat vynikajících jedinců, ale silný, zdravý a ukázněný celek, v němž přední místo musí zaujmout dívka. /.../ Velmi zhusta ale se dnes stává, že žena musí být více než hospodyně svému muži, jest mu kamarádkou, rádkyní a pomocnicí v jeho zaměstnání.*⁹³ Postavení ženy se diferencovalo. Již nebyla brána jako podřadná muži, ale jako rovnocenný partner. Ve 30. letech tomu tak bylo ve sportu, ve společnosti a v domácnosti, ač stále byla hlavní hospodyně domácnosti. Měla dostatek volného času na své aktivity. Junák měl napomoci k výchově slušně vychované mladé ženy, která je odolná a duševně i fyzicky zdatná.

7. Počátky bruslení v českých zemích (1889-1920)

Úplné počátky bruslení jsou těžko doložitelné. Lidé se klouzali na ledě pro zábavu již ve středověku, ale nás zajímá bruslení jakožto sport, proto bych zde začala datem 1878, kdy vznikl bruslařský, ale i veslařský klub Smíchov. V 80. letech 19. století vznikaly různé sportovní kluby (veslařský, bruslařský, velocipedisté apod.) a tak se stalo, že se sport odčlenil od tělovýchovy. V roce 1889, kdy Josef Rössler-Ořovský (1869-1933) založil Bruslařský závodní klub, dále jen B. Z. K. Ze všech sportů, které žena uplatňovala jako první, jsem si vybrala bruslení a krasobruslení právě proto, že je to sport *ladných a ušlechtilých pohybů*, kde se ženská něha a ladnost lehce vypracují na skvělou úroveň. Je svým způsobem těžší, než-li tanec, ženě také blízký. Zde je zapotřebí značné stability a postřehu při klouzání na ledě, protože na ledě bruslař nikdy nebyl sám a musel být ve střehu. Mimo jiné, první žena za český tým na zimních olympiádách v roce 1928 závodila právě v krasobruslení. Ženy vůbec byly v době dokončování emancipace, v mezidobí prvního a druhého desetiletí 20. století, v krasobruslení velmi přijímány díky své lehkosti, ladnosti a jízdě na ledě, která působila něžně a obecenstvu se velmi líbila.

Bruslení bylo velmi důležité pro udržení kondice během zimních měsíců, kdy sportovec nemusel být jen zavřený v tělocvičně, ale mohl si protáhnout tělo i díky tomuto ušlechtilému a vzhlednému sportu. Bylo tomu tak u všech společenských

⁹³Hokešová – O dívčím junáctví, in: Sport a hry, č. 9, 1933, s. 139.

vrstev i na vysokých školách o zimním semestru. Bruslení bylo jedno z prvních cvičení na VŠ, zavedeno bylo r. 1910. Byla pronajímána některá kluziště v Praze. Před válkou to bylo hlavně Matiční kluziště vinohradské. Po válce se bruslilo na Vendelínce, na Floře a „S. K. Slavii“. Roku 1923/1924 má V. S. již vlastní kluziště na Strakově akademii. Zde je náčrt z knížky profesora TV na VŠ: 1919/1920 - 15 mužů, 27 žen, 1920/1921 - 247 mužů, 47 žen, 1921/1922 - 453 mužů, 62 žen, 1922/1923 - 1130 mužů, 135 žen, 1924 - 2850 mužů a 510 žen.⁹⁴ Do roku 1931 však byla Praha bez pořádné umělé ledové plochy pro bruslaře a krasobruslaře. To bylo postaveno poté s iniciativy českých krasobruslařů na Štvanici.

Před první světovou válkou byla situace v Čechách, oproti např. Vídni, organizačně mizerná. Ve Vídni již vznikaly ze sdružených bruslařů cvičitelské sbory, které se na kluzišti scházeli za účelem vlastního tréninku, a to na každé velkoměstské čtvrti, kde bylo přístupné kluziště. U nás se tomu tak dělo až v druhé polovině 20. let 20. století. Vznikaly jakési školy. Po ustanovení těchto učitelských „kroužků“, se mělo časně před sezónou začít s tréninkem všech nadějných místních adeptů. Jednou ročně za zimu měl být uspořádán závod o přebor, rozdělen podle věku se zvoleným vhodným programem. Porota měla klást důraz na správné držení těla. Těmto přeborům měli předcházet závody škol a ústavů. Poněkud napřed byly i ostatní země, co se týče lední plochy, která chyběla pro trénink a zdokonalování jízdy bruslařů.(obr.) Tato situace se řešila od počátku 20. let, kdy se bruslilo mimo Prahu, české zimy byly tehdy mírné a nabízely bruslaři zhruba 30-40 dní na bruslení než začala obleva. Až v roce 1931 byla postavena umělá ledová plocha na Štvanici.

7.1 První významný krasobruslařský pár-manželé Veselí⁹⁵

Na vysokoškolský sport bych ráda navázala krasobruslením, ve kterém se proslavil manželský pár Veselých. Započali závodit až po oddání. Do té doby byl Vojtěch Veselý (1885-1971) z Kolína - bruslení, kopaná a lehká atletika. Vystudoval vysoké učení technické. Libuše Veselá, rozená Friedrichová (1900-1973) z Nové Paky, byla do té doby v domácnosti a věnovala se sportu pouze rekreačně. Vystupovat začali až v páru jako manželé. Přestěhovali se oba do Kolína, odkud byla hlavně vedena Veselého korespondence. V roce 1922/1923 se stali členy

⁹⁴ František Smotlacha-Kniha o tělesné výchově na vysokých školách v ČSR, Praha 1925, s. 28.

⁹⁵ Viz obrázek v příloze

Bruslařského závodního svazu v Praze. Na závodnickou dráhu je přivedl fakt, že vyhráli první významné závody v krasojízdě v roce 1924. Započali tak s intenzivním tréninkem a zdokonalením jízdy.

Výkony na ledě byly dost často limitovány nedostatečnou zimou s absencí dobrého ledu, což ubíralo na dobrém výkonu. První úspěšné závody se konaly teprve roku 1924. „*Bruslaři respektive Bruslařský závodní klub, pokoušel se již po několik let uspořádat závody, vždy marně. Mohlo mrznout sebe více, jakmile nadešel den vypsaného závodu, byla tu obleva*“⁹⁶ V tomto roce se také zviditelnil krasobruslařský pár manželé Veselí. Libuše se zúčastnila jízdy juniorek, kde získala první místo za BZK s 37 body, druhá byla *sl. Holzbachová* za Slavii s 30 body. Dále p. Veselá soutěžila v mistrovství dam, kde skončila se 77 b. za *sl. Víškovou* (91 b.). Další soupeřky nebyly v časopise vypsány. Závodu párů se účastnily nejspíš jen tři páry, Veselí zvítězili po nich „*Holzbachová* (Slavia) a *Kundert* (B. Z. K.) a *sl. Hormádková* a inž. *Rouch* Slavia.“⁹⁷

Bruslařský závodní klub, dále jen BZK, pořádal pak již pravidelně mistrovství republiky v kraso- a rychlobruslení. Např. v Táboře na Jordánské hrázi, kde L. Veselá zvítězila v juniorkách dam a závodu dvojic s manželem. Zde se účastnili i studenti, kde zvítězil výborný krasobruslař Ing. Slíva, ten neměl konkurenci při ukázce své jízdy z Chamonix a závodů v Paříži.

Ted' něco málo také o osobách, které napomohli manželům Veselým v jejich kariéře. Povoláním advokát Alois Slíva, student ČVUT Antonín Slíva a Ing. Josef Slíva byli skvělou oporou manželům Veselým nejen při jejich rozjíždějící se kariéře, ale i v počátcích. Byli to zkušení krasobruslaři známí i na mezinárodním poli. Začali bruslit již v pěti letech, a to pouze na jedné brusli Třinci, které jim přinesl otec z továrny ze starého železa. Chodili do polské obecné školy, protože české nebylo. Otec, vrchní mistr železáren, musel často měnit místo kvůli své národnosti. Takže nejstarší Alois se narodil v Resita Montana, v dnešním Rumunsku, Antonín ve Zvolení (Slovensko), nejmladší Josef v Třinci. Také obě sestry, praktické lékařky, skvěle bruslí. Od r. 1904-1914 obsadili br. Slívové první místa v bruslení na Těšínsku. Jako studující přijíždějí denně z Třince do Těšína kvůli škole, do německého gymnasia a reálky. V Třinci cvičí na hutním kluzišti staré cihelny. V těšínském bruslařském klubu byli vedoucí Ing. Srb, který br. Slívy učil a pak dále

⁹⁶ Sport, 7. ledna 1924.

⁹⁷ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 35, výstřižky z novin 1924-1928.

Levinský a Vytřens. Po vypuknutí války nastoupili do armády. Naposledy závodil Josef ve Vídni za rakouský svaz 2. února 1918. Po převratu se navrátili do těšínského bruslařského klubu. V roce 1919 byly vypsány závody, jichž se nesměli zúčastnit zahraniční sportovci, protože zmiňovaný klub nebyl členem Mezinárodní bruslařské ligy. Od r. 1921-1924 byli Antonín a Josef ve Vídni a startovali za Wiener Eislauf-Verein, předtím Alois trénoval ve Vídni na všech tamních kluzištích. V této době byl v Čechách vytvořen Bruslařský svaz, který se prosazoval o začlenění a uznání od Mezinárodní ligy. Teprve roku 1925 kongres v Davosu český Bruslařský svaz uznal za státní s plným hlasovacím právem. Přesto však byl uznán dílčí německý svaz, což bylo zaviněno bývalým výborem Československého svazu. Od roku 1924 startuje Antonín a Alois za Prahu, jakožto členové ústavu Vysokoškolského sportu. V druhé polovině 20. let se bojovalo o otázku soudcovství při závodech, kde nebylo české zastoupení.⁹⁸

Další vystoupení, kde účinkovala L. Veselá, bylo v Jindřichově Hradci na mistrovství Čech, opět se opakovaly potíže s oblevou. Mohu citovat úryvek z novin, který vypovídá o druhém a úspěšnějším vystoupení, kde šlo vidět pokroky, díky tréninku zmiňovaného A. Slívy. „*Z dam překvapovala paní Veselá, která po týdenním tréninku v Praze pod dozorem mistrem Slívou učinila tak značné pokroky, že její jízda jest nyní k nepoznání od jejího prvního vystoupení letošního v Praze.*“⁹⁹ V soupeření dvojic si byli manželé Veselí velmi rovni s dvojicí sl. Holzbachová a p. Kunderta. Na nový rok 11. ledna 1925 se uskutečnily první závody vůbec, a to na Slovensku v Banské Bystrici.¹⁰⁰ Účast diváků byla hojná, na tribuně se tísnilo 2 000 diváků. Na plné čáře zvítězili bratři Slívové (mj. Josef), za dámy zvítězila s 230 body p. Veselá. Lze z novinových výstřižků vypožorovat, že V. Veselý nestartoval v seniorkách pánů, ale pouze se svou chotí ve dvojici. Zde opět zvítězili „*byl zde patrný vliv vídeňského trainingu, svůj styl upravili podle vzorů světové třídy a k dřívější preciznosti a harmonické souhře přidali tempa a švih.*“¹⁰¹

Během 20. let 19. století, při růstu úspěchů českých krasobruslařů, ale i rychlobruslařů a hokejistů, bylo často diskutováno o vybudování umělého kluziště v Praze. Během doby kdy kluziště nebylo, využívali Dobšínských ledových jeskyní na Slovensku, 25 km jižně od Popradu, kde po celý rok mohli využívat ledové

⁹⁸ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 35, novinové výstřižky, b.d.

⁹⁹ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 35, novinové výstřižky.

¹⁰⁰ Viz obrázková příloha

¹⁰¹ Těž.

plochy. Byla v rozměru 50x 100 metrů. Dále byl na konci r. 1925 ve Štrbském Plese zbudován jaderný plovoucí led, na kterém trénovali hokejisti a krasobruslaři, než se postavila umělá ledová plocha v Praze. Manželé Veselí často trénovali ve Vídni na kluzišti Engelmannově.¹⁰² Pomohl tak dostat Vídeňskou bruslařskou školu na skvělou světovou úroveň, protože měla plochu na trénink. Zastřešené kluziště vlastnil například Milán, kde se vyskytl i na tréninku J. Slíva.

Počátkem roku 1927 se uskutečnilo ženské mistrovství v krasobruslení v Oslu, kde poprvé zazářila tehdy čtrnáctiletá Norka Soňa Heine.¹⁰³ Libuše Veselá se nezúčastnila. V tomto roce se br. Slívové a manželé Veselí podíleli na zavedení bruslení do škol jako povinné. Například v cizině již tomu tak bylo, kdy v zimě děti věnovali alespoň jednu hodinu bruslení týdně.

Ve Sv. Mořici se konaly druhé zimní Olympijské hry roku 1928, získali zde 12. místo v krasobruslení dvojic. To podstatné ale je, že Libuše Veselá byla první žena, která se účastnila Zimních olympijských her v krasobruslení dvojic, kde reprezentovala český národ na mezinárodním poli. Trénovali s manželem na hry 5 týdnů ve Vídni na kluzišti Wiener Eislaufverein a u Engelmanna. Výpravy se také účastnil Alois Slíva, který obdržel 5. místo. Před OH, ke konci prosince 1927, bruslařský svaz uspořádal závody o mistrovství Slovenska. Poté, 7. ledna 1928, se konali v Praze závody o mistrovství republiky a v druhé polovině ledna odjeli „borci“ do Dovesu a odtud do Sv. Mořice. Před odjezdem na hry měl Vojtěch Veselý menší obtíže s dovolenkou. Byla obava že se pár ani OH nezúčastní. Nakonec od Ministerstva školství obdržel povolenku. *“Profesor Veselý, který měl hájiti se svou chotí barvy našeho krasobruslařství na olympiádě ve sv. Mořici, neobdržel dovolenou a není tudíž možno, aby se závodů zúčastnil. Ač chápeme, že profesori chemiků je nedostatek, přece se jistě důvodně domníváme, že tuto malou pozornost – dovolenou profesorovi právě těžkého úřadu – si náš sport od příslušných školských úřadů zasloužil. Prof. Veselý s chotí jsou výborným krasobruslařským párem, který by se byl jistě čestně ve sv. Mořici umístil a vykonal tak dobrou propagační práci našemu státu, který by měl býti hrdý na tak vynikajícího sportovce, jako je tomu jinde. Ovšem - kde je jinde tomu se budou u nás klást nepřekonatelné překážky. Aby*

¹⁰² Eduard Engelmanna (1864-1944)-bývalý mistr v krasobruslení, zasloužil se o vytvoření kluziště pomocí mrazových strojů pod širým nebem, které se dalo užívat i v +5 C°.

¹⁰³ Sonja Heine (1912-1969) je jedna z nejúspěšnějších krasobruslařek, ve své době vítězila nad všemi svými soupeřkami, zlato získala na OH 1928, 1932, 1936, a na mistrovství Evropy od r. 1927-1936. Viz obr. v příloze.

husa kopl tu naši pokrokovost...¹⁰⁴ Během této události byl vidět značný pokrok dam v krasojízdě „po zimní olympiádě 1928 ve sv. Mořici prohlásil bývalý mnohonásobný mistr světa v krasobruslení Ulrich Salchow, že největším překvapením těchto závodů je nesmírně rychlý vzestup umění bruslařského u dam ve srovnání s dobami předválečnými/.../Je jisto, že dámy jako Heine (Norsko), Burger (Viedeň), Longhran, Vinson (USA), Smith (Kanada) svým uměním daleko zastínily mistryně dřívějších let/.../ Tyto dámy vyrovnaly se pánským jezdcům v povinných cvičeních: jezdí je stejně veliké i se stejným švihem a rozmachem jako muži.¹⁰⁵

Manželé Veselí přerušili svá vystoupení mezi roky 1929-1931. Zakládali rodinu. Roku 1932 se stali členy Vysokoškolského sportu v Praze na fakultě ČVUT.¹⁰⁶ Zde se o spolupráci zasadil zakladatel tělesné výchovy na vysokých školách F. Smotlacha, který si korespondoval s V. Veselým a zval je na předváděcí cvičení pro žáky na Strakovu akademii. „Samozřejmě s největší radostí uvítám Váš training a milostivé paní na hřišti ve Strakově Akademii, ba bude pro naše studenty velikou ctí a radostí, když tak znamenité odborníky budou moci sledovat...“¹⁰⁷ Pan Smotlacha s manželi korespondoval, tedy především s V. Veselým, nejen o vystoupení pro studentstvo, ale žádal i různé články o krasobruslení od Veselého, které by mohl publikovat ve věstníku Vysokoškolského sportu, vydávaném od roku 1922, přejmenované poté roku 1927 na „Nová tělesná výchova“. Vojtěch Veselý naposledy vystoupil s chotí r. 1934 na závodech v Praze, pořádaným BZK. Libuše Veselá čekala r. 1931 dceru Boženku, což byl důvod pro utlumení jejich závodní činnosti, po 30 letech života byl čas na rodinu a zdraví již nebylo to, co bývalo. Na vrcholu krasobruslení dvojic je vystřídali opavští Němci Hoppovi,¹⁰⁸ kteří získali první místo na mistrovství ČSR pořádané v Praze, kterého se manželé Veselí nezúčastnili. Tento pár započal svou krasobruslařskou kariéru ve stejnou dobu, jako manželé Veselí.

Tento krasobruslařský pár se zasloužil o prosazení krasobruslení dvojic v českých zemích. Za obtížných podmínek, kdy v Československu nebylo kluziště, jak vychází z pramenů, zima nebyla příliš silná a dlouhá. Korespondenci vedl Vojtěch Veselý až do 60. let 20. století. Pár už se po roce 1934 věnoval krasobruslení

¹⁰⁴ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 36. novinové výstřižky, b.d.

¹⁰⁵ Těž.

¹⁰⁶ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 1, inv. č. 1, legitimace 1909-1952.

¹⁰⁷ Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 1, inv. č. 18, korespondence dr. Fr. 1924-1935, Smotlacha, 11. listopadu 1924.

¹⁰⁸ Viz obrázek v obrázkové příloze

pouze rekreačně. Dále však propagovali rozrůstající se bruslení v Čechách. Ať už to bylo novinovými články nebo připravovanou knihou o krasobruslení dvojic, která se však bohužel nevydala. Věnovali se tréninku a stali se rozhodčími s mezinárodní s mezinárodní kvalifikací. Libuše Veselá, byla významnou osobností krasobruslení v Československu a spolu se svým manželem se jako první žena účastnila zimních olympijských her. Propagovala Československo na mezinárodní úrovni na dobré úrovni, vzhledem ke ztíženým podmínkám.

8. Závěr

Sport se stal nedílnou součástí našeho života. Pro ženy se tak stalo až ve 20. letech 20. století. V počátcích se ženy potýkaly s nechápavým postojem okolí, ale převážně s pokrokovou dobou šla i žena, která přestala být pouze ženou v domácnosti, ale i ženou veřejnou. Fenomén sportu a cvičení se rozšiřoval v 19. století po celé Evropě a muselo se tam stát i v českých zemích. Vysokoškolský sport napomáhal v rozšiřování sportu mezi všechny vrstvy společnosti v celé Evropě. Diskutovalo se o nejvhodnějším sportu pro ženy a o vlivu na jejich zdraví. Ve 30. letech 20. století byla situace uvolněnější. Společnost již byla sžítá s faktem, že ženy sportují, a to i na vrcholové úrovni. Referuje o tom i tisk zabývající se sportem, například Sport a hry z roku 1931 sděluje „*sport v posledních letech dosahuje značné přízně v ženském světě. Zjev tento je pozoruhodný a je vítán sportovními kruhy organizováním ženského sportu pověřenými. Dokazuje se jím též demokrat. uvědomění o rovnoprávnosti ženy s mužem, které není jen v občanských povinnostech a právech našeho státního zřízení, ale i ve sportovním hnutí úspěchu/.../ složení ženy nedovoluje prováděti všechny druhy sportu tak, jako je tomu u mužů. Ženě vyhovují lehká atletika, Wolfy-ball, házená, tennis, plavání, veslování, lyžaření a.p.*“¹⁰⁹ Navíc sám československý stát chtěl mít zdraví a otužilý národ, schopný brannosti. Vyrovnaný jak na duševní tak na fyzické stránce. Mysl přepjatého a upracovaného člověka měla být regenerována sportem ve volné chvíli. Sport měl odstranit nedostatky z jednotvárné práce, které mohly mít špatný vliv na tělo. S takovým stanoviskem pro hlavní funkčnost sportu se setkáte i dnes. Ženám byl ve 20. a 30. letech stále určován jen určitý typ sportu, který jim údajně ke kráse prospívá nejvíce. Změna přišla až po 2. světové válce.

Krasobruslení nebylo jedinou disciplínou ve 20. letech, kde se ženy uplatnily. Ale byla jednou z výrazných, proto jsem ji začlenila do své práce. Také však proto, že v archivu bylo dostatek pramenného materiálu k tématu manželé Veselí a krasobruslení dvojic. Velmi obsáhlý materiál se nachází i v Tyršově muzeu tělesné výchovy a sportu v oddělení periodik, které však bylo v době mého bádání uzavřeno. Musela jsem si tak vystačit se periodiky, která byla přístupná v Národní knihovně v Praze. Tato práce se tak snaží navázat na Sokola, Tělovýchovný spolek paní a

¹⁰⁹Ženy ve sportu In: Sport a hry, č. 9, r. 1931, s. 1.

dívek pražských a mnohé jiné rozrůstající se tělovýchovné organizace, kde byly zapojeny ženy. Sport na vysokých školách se stal, také doménou žen. Hlavní roli zde však nehrál úspěch nad soupeřem, ale zdatnost. Avšak z vysokoškolského prostředí vynikali poté různí lepší sportovci i na mezinárodní úrovni. Sport jako takový odčleněný od tělovýchovy „naučné a poučné“ byl jaký si náčrt rozvíjející se sportovní aktivity žen v Evropě a v Čechách.

9. Prameny:

Archivní prameny:

Archiv Tyršova muzea tělesné výchovy a sportu

Fond Veselí.

fond Tělocvičného spolku paní a dívek pražských.

Periodika:

Národní listy 1870

Časopis Sokol, roč. 3, 1773

Věstník vysokoškolského sportu 1924,1925,1926

Lidé města 2003

Sport a hry 1924, 1932, 1933

VI. slet všesokolský v Praze 1912

Literatura:

Eliška Klímová- Postavení žen v Sokole, Brno I. 1902-1915, Brno 2010.

Filip Bláha- Pozice žen v tělovýchovném hnutí 19. století, Praha 2003.

František Smotlacha- Přednášky a stati z tělesné výchovy, svazek II., Praha 1922.

O tělesné výchově na českých vysokých školách v Praze, Praha 1928.

Helena Lorenzová, Taťána Patrasová: Salony v české kultuře 19. století, Praha 1999.

Helena Směřičková – První české dívčí gymnasium Minerva 1890-1990, Praha 1990.

Jan Bělohávek, František Dvořák, Květoslav Jech- 100 let českého vysokoškolského sportu, Praha 2010.

J.Kössl,J. Štumbauer,M. Waic-Vybrané kapitoly z dějin tělesné výchovy, Praha 2008.

Marie L.Neudorfflová- České ženy v 19. století, úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999.

Markéta Wachtlová – Dílo Klemeně Hanušové, Praha 1948.

Míla Koutníková – Ženy české!, Drnovice u Vyškova, 1913.

Milena Lenderová- K hříchu i k motlitbě, Praha 1999.

Klemeňa Hanušová – Dětský tělocvik: návod, jak dívky útlého stáří cvičiti a pohybem zdravě zaměstnati, Praha 1883.

Oldra Tábořská - 60 let ženského sokolského tělocviku. Praha 1929.

Pavla Buzková- Pokrokový názor na ženskou otázku, Praha 1909.
Pavla Horská- Naše prababičky feministky, Praha 1999.
Sofie Podlipská - Vojta Náprstek, Praha 1896.
Václav Pacina – Sport v království českém, Praha 1986.
Vlasta Kučerová– K historii ženského hnutí v Čechách (Amerlingova éra), Brno 1914.
Zdeněk Valjent – Historie VŠ sportu a TV na vysokých školách, Praha 2008,
Kreditní práce ČVUT.

Články:

Alena Šimůnková: Statut, odpovědnost a láska: vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti 19. Století, in:Český časopis historický 95/1997, č.1.
J. Škoda: Panna ve své důstojnosti čili Pravidla života náboženské panny, Praha 1840, s. 32.
Jitka Schůtková: Počátky ženského sportu v Čechách. In: Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích. Vznik a vývoj do druhé světové války, Edd.Schůťová, J.,Waic, M. Praha 2003, s.55-59.
Pavel Hladík-Česká účast na olympijských hrách (1896-1912), in: Český olympijský výbor:dokumentace k dějinám českého olympismu, 1díl 1891-1918, Praha 1998, s. 146.

Elektronický zdroj:

http://www.eamos.cz/amos/kat_tv/modules/low/kurz_text.php?id_kap=18&kod_kurz_u=kat_tv_9025&identifik=kat_tv4.12.2010.

10. Obrázková příloha:

Obr. 1: „Poslední den bruslení na Vltavě.“ Zdroj: obrázek je z titulní strany týdeníku Sport, roč. II, č. 1, 24. 2. 1914.

Obr. 2: „Prof. František Smotlacha (1884-1956) zakladatel Vysokoškolského sportu.“
Zdroj: Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 36.
Novinové výstřižky, b. d.

VŠ	tělocvik	Lehká atletika	Lawn- tennis	házená	Zimní sporty	Všechny úhrnem
Práva	4	3	6	5	2	20
Medicina	21	9	18	9	7	64
FF a farma	20	14	34	14	11	93
Hospitantky	9	2	21	5	4	20
Technika	3	3	5	3	1	8
VŠ obch.	5	3	9	4	2	12

Obr. 3: „Tabulka vypovídá o počtu studentek na VŠ před první světovou válkou.“ Zdroj: Jan Bělohlávek, František Dvořák, Květoslav Jech- 100 let českého vysokoškolského sportu, Praha 2010.

Obr. 4: „Strakova akademie, první vysokoškolská hřiště, 1914.“ Zdroj: 100 let českého vysokoškolského sportu, Praha 2010.

Obr. 5: „Junačky“, zdroj: Sport a hry, č.11,r.1933.

Obr. 6: „rytmická a jiná cvičení v přírodě“, zdroj: Sport a hry, č. 9, 1932.

Obr. 7: „Manželé Veselí“, zdroj: Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 36. novinové výstřižky, b.d.

Obr. 8: „bratři Slívové (Antonín, Dr. Alois, Ing. Josef)“ Zdroj: též novinové výstřižky.

Obr. 9: Fotografie ze závodů v Banské Bystrici 11. ledna 1925. Na obrázku jsou údajně všichni účastníci, stojící zleva: Haško, Messík, pí. Slívová, Ant. Slíva, předseda bystrického klubu Vajda, Josef Slíva, Knappová, Knapp, dr. Slíva, pí. Veselá, Knettl, Prof. Veselý, Sebök, Bömches, klečící dole: Nivelt, Krauss, Meislinger. Zdroj: též novinové výstřižky.

Obr. 10: z mistrovství ČSR v krasobruslení. Mistrovství juniorů a vysokých škol. Uprostřed Veselá, po její levici Prof. Smotlacha, po pravici bratři Slívové. Zdroj: též novinové výstřižky.

Obr. 11: „Sonja Heine“, norská krasobruslařka a mnohonásobná vítězka OH a mistrovství v krasobruslení žen. Zdroj: Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 36. novinové výstřižky, b. d.

Obr. 12: „Manželé Hoppovi vítězí na mistrovství ČSR r. 1931“, zdroj: Národní muzeum, Archiv tělesné výchovy a sportu, f. Veselí, k. 2, inv. č. 36, novinové výstřižky (1928-1931).